

Thomas Jefferson: izbor iz autobiografije i pisama

Prvo štivo

Jeffersonovo školovanje na William i Mary College¹

U Jeffersonovim pismima i "bilješkama" poznatim pod nazivom "The Anas (1791.-1806.)" može se naći pokoja autobiografska crtica, no najdosljedniji prikaz Thomasa Jeffersona dan je u razmjerno kratkoj "Autobiografiji", koju je počeo pisati ("za svoju obitelj") u dobi od 77 godina. "Autobiografija" ne obuhvaća cijeli njegov život. Počinje s opisom podrijetla očeve obitelji (Wales), a završava s 1790. godinom, kad je stigao u New York kao ministar vanjskih poslova u vladi Georgea Washingtona.

*****

Nakon očeve smrti otišao sam velečasnom (Jamesu) Mauryju, humanistu, kod kojeg sam ostao dvije godine, a zatim u William and Mary College. Bilo je to godine 1760. Ondje sam se školovao dvije godine. Imao sam sreće (a to je vjerojatno zapečatilo moju sudbinu) da je u to doba profesor matematike bio dr. William Small, odličan poznavatelj većine korisnih znanosti. Znao je s ljudima, bio je uljudan gospodin, širokouman i napredan. Na sreću, uskoro mi je postao sklon i tražio moje društvo kad ne bi bio zauzet nastavom. U našim su se razgovorima oblikovala moja prva razmišljanja o napretku znanosti i ustroju svijeta ... On je prvi na tom koledžu redovito predavao o etici, govorništvu i lijepoj književnosti. Godine 1762. vratio se u Europu; prije toga mi je u svojoj dobroti i uz pomoć bliskog prijatelja G. Wythea osigurao mjesto na pravnom fakultetu, pod svojim tutorstvom, te me predstavio svom znanцу, guverneru (Francisu) Fauquieru, najsposobnijem čovjeku na toj dužnosti, i njegovu slavnom društvu. On, dr. Small, gospodin Wythe (njegovi *amici ommium horarum*) i ja činili smo *partie quarrée*. Znatno dio naukovanja prošao sam za tim stolom u razgovoru s tim ljudima. Gospodin Wythe bio mi je odan i voljen mentor u mladosti, a drag prijatelj cijelog života. Godine 1767. pripremio me za odvjetničko zvanje.

¹Autobiografija (1821.) u knjizi P. L. Forda, *The Writings of Thomas Jefferson*, I (1892.), str. 3-4. Bilješke uz Jeffersonove tekstove napisao je Merrill D. Peterson.

Drugo štivo

Izvorna Prava Amerikanaca²

U svojoj "Autobiografiji" Jefferson je napisao da je, nakon što je guverner Virginije raspustio the House of Burgesses (20. svibnja 1774.), pripremio bilješke koje su trebale poslužiti kao upute za novoizabranu skupštinu. "Objavili su taj moj rad ... pod naslovom 'Sažeti prikaz'... U tom je obliku stigao u London, gdje ga je publika prigrlila njegova stajalištima i u tom je obliku ubrzo doživio nekoliko izdanja". Taj je pamflet učinio Jeffersona popularnim.

*****

Odlučan da ... se njegovu veličanstvu obratimo skrušenim i smjernim govorom, da ga preklinjući zamolimo da mu podastremo ... združene pritužbe američkih podanika Njegova Veličanstva; pritužbe potaknute time što zakonodavne ustanove jednog dijela carstva neopravdano i često ograničavaju slobode i zadiru u prava ..., kojima su Bog i zakon sve ljude jednako obdариli...

Podsjetiti ga da su naši preci, prije preseljenja u Ameriku, bili slobodni stanovnici britanskih oblasti i da su imali pravo - prirodno pravo - odseliti se iz zemalja u kojima su se rodili slučajem, a ne po osobnom izboru, i potražiti nova staništa, ondje osnovati novo društvo, primjereno zakonima i pravilima za koja smatraju da će im najbrže donijeti sreću ...

Otvorite dušu, gospodaru, naprednim i širokogrudnim mislima. Neka ime Georgea III. ne bude crna mrlja na stranici povijesti ... Udijelite svima jednako i nepristrano pravo. Neka zakonodavci ne donose zakone koji će zadirati u prava i slobode drugih... To je, gospodaru, savjet vašeg velikog američkog sabora ... kad nam je Bog udahnuo život, istodobno nam je dao i slobodu; silnikova ruka može uništiti i život i slobodu, ali ih ne može razdvojiti.

Treće štivo

Pozadina Deklaracije o nezavisnosti

Nakon što je Kontinentalni kongres usvojio slavni prijedlog Richarda Henryja Leea 7. lipnja 1776. godine da "ove Sjedinjene kolonije imaju pravo biti slobodne i neovisne Sjedinjene Države", Jefferson je imenovan u odbor za izradu nacrtu deklaracije nezavisnosti. Ostali članovi tog odbora - John Adams, Benjamin Franklin, Robert R. Livingston i Roger Sherman - bili su stariji i poznatiji, ali su tridesetgodišnjeg Jeffersona odabrali zbog njegova spisateljskog ugleda. Taj se ugled

² A Summary View of Rights of British America, kolovoz 1774. U knjizi P. L. Forda,

The Writings of Thomas Jefferson I (1803), str. 421-447; u knjizi J. P. Royle, The Papers

temeljio uglavnom na knjižici "A Summary View of the Rights of British America" (Vidi Drugo štivo). Jefferson je radio na nacrtu Deklaracije nezavisnosti od 11. do 28. lipnja. Do 4. srpnja Kongres ju je naposljetku usvojio, uz nekoliko manjih izmjena. U ovom izboru tekstova Jefferson tumači pozadinu i značenje Deklaracije.

*****

A.³

Peteročlani se odbor sastao. Nitko nije predložio pododbor, no jednoglasno su zahtijevali od mene da sam napišem nacrt deklaracije. Pristao sam i napisao ga. Ali prije no što sam ga pročitao odboru, dao sam ga i dr. Franklinu i gospodinu Adamsu i zamolio ih da ga ispravke jer sam najviše cijenio njihov sud i ispravke. Vi ste dobili izvorni tekst, a ispravke dr. Franklina i gospodina Adamsa upisane su njihovom rukom. Ima dva ili tri ispravka, uglavnom izbora riječi. Tad sam prepisao tekst učisto, pročitao ga pred odborom i, neizmijenjenog, u Kongresu. Gospodin Adams je zabunom pripisao moj razgovor i savjetovanje s njim radu pododbora. Pickeringova primjedba ... "da u njoj nema novih zamisli ..." možda je točna. O tome ne mogu ja suditi. Richard Henry Lee optužio me da sam prepisivao iz Lockeove knjige "Raprave o vlasti" ... Ne znam jesu li moje zamisli plod pročitanih knjiga ili mojih razmišljanja, no znam da se u pisanju nisam služio ni knjigama ni pamfletima. Nisam smatrao da mi je zadaća izmisliti nešto potpuno novo ili izraziti dotad neizražene osjećaje.

B.⁴

U vezi s našim pravima i zakonima britanske vladc koji se s njima kose, na ovoj strani oceana mišljenja su jedinstvena. Svi su američki vigovci jedinstveni. Kad smo bili prisiljeni pribjeći oružju, smatrali smo potrebnim opravdati se zamolbom svjetskoj zajednici. To je bila svrha Deklaracije nezavisnosti. Njezina svrha nije bila osmisliti nova načela ili tvrdnje kojih se dosad nitko nije sjetio, ili reći nešto što još nitko nije rekao, nego zdravorazumski, jednostavnim i odlučnim riječima objasniti problem i osigurati potporu ostalog svijeta te opravdati taj neovisan i nužan korak. Namjera nam nije bila izraziti originalnost načela ili osjećajnost, ni prepisivati iz neke postojeće knjige, već izraziti američka razmišljanja načinom i duhom primjerena toj potrebi. Njezin legitimitet počiva u objedinjujućoj želji za slogom koja izbija iz razgovora, pisama, objavljenih radova ili radova klasika koji su pisali o ljudskim pravima, npr. Aristotela, Cicera, Lockeova ili Sidneya.

³ Pismo Jamesu Madisonu, 30. kolovoza 1832. Objavljeno u knjizi P. L. Forda, *The Writings of Thomas Jefferson*, X (1899.), str. 267.-268.

⁴ Pismo Henryju Leeju, 8. svibnja 1825. Objavljeno u knjizi P. L. Forda, *The Writing of Thomas Jefferson*, X (1899.), str. 343.

*Četvrto štivo***Izbor iz Deklaracije nezavisnosti⁵**

Kad u jednom trenutku postane nužno da neki narod raskine političke spone s drugim narodom i zauzme jedinstven i ravnopravan položaj, što je njegovo prirodno i božje pravo, uljudnost prema mišljenju svijeta nalaže da objavi zašto je prisiljen odvojiti se. Nije potrebno dokazivati da su svi ljudi stvoreni jednakima, da im je Stvoritelj podario određena neotuđiva prava, među kojima su ona na život, slobodu i postignuće sreće. Kako bi se osiguralo poštovanje tih prava, ljudi su uspostavili vlast; njezine pravedne ovlasti temelje se na pristanku podanika, pa kad neka vlast zaboravi na tu svrhu, narod je ima pravo promijeniti ili smijeniti i postaviti novu, utemeljenu i ustrojenu na načelima i ovlastima za koje narod smatra da će mu osigurati sigurnost i sreću. Razboritost nalaže da se vlast ne mijenja zbog površnih i prolaznih razloga. Iskustvo je pokazalo da će ljudi radije trpjeti i podnositi zlo nego mijenjati ustaljeno i tako poboljšati svoj položaj. No kad se od zloupotreba i kršenja prava (čija je svrha i jasna namjera podvrgnuti narod neograničenom silništvu) isplete podulji lanac, njihovo je pravo, pače dužnost, zbaciti takvu vlast i naći nove čuvaru buduće sigurnosti...

Stoga se mi, predstavnici Sjedinjenih Američkih Država okupljeni u General Congress, obraćamo Vrhunaravnom sudu da prosudi o pravilnosti naših namjera te u ime dobrih ljudi ovih Sjedinjenih kolonija svečano objavljujemo da te Sjedinjene kolonije imaju pravo biti slobodne i neovisne države; da prestaju biti podanici Britanske krunice i da se sve političke veze između njih i Velike Britanije potpuno prekidaju; te da kao slobodne i neovisne države imaju pravo voditi rat, sklopiti mir, stupati u savezništva, trgovati i činiti sve na što imaju pravo druge neovisne države. U znak podrške ovoj Deklaraciji i ufajući se u Božju pomoć, zaklinjemo se svojim životima, imanjem i svetom časti.

*Peto štivo***Zakon o vjerskim slobodama***Prvi odjeljak*

Svjесni da pojedinačeva mišljenja i uvjerenja ne ovise o njegovoj volji, nego o njegovu doživljaju svijeta; da je svemoćni Bog stvorio slobodni um i u svojoj premudrosti pokazao želju da takvim i ostane učinivši ga nepodložnim sužanjstvu; da se pokušaji utjecaja na njega neposrednim kaznama, pritiscima ili državnim zabranama najčešće izrode u prijetvornost i zloću i udalje nas od namjera božanskog tvorca naše vjere koji, premda gospodar tijela i duha, ne želi vjeru

⁵ Deklaracija nezavisnosti nalazi se u zbirnim Jeffersonovim djelima ali i u mnogim drugim knjigama i izdanjima. No oni koje zanima kako je nastajao izvorni tekst te kako su izgledale druge verzije, neka pročitaju knjigu J. P. Boyda: *The Papers of Thomas*

širiti prisilom (iako bi kao svemoćan to mogao), nego isključivo djelovanjem na razbor; da je bezbožna drskost zakonodavaca i vladara - svjetovnih i vjerskih, koji, iako grešni i duhom Božjim neprosvijeceni ljudi, preuzimaju vlast nad vjerom drugih ljudi, proglašuju osobna mišljenja i razmišljanja istinitima i nepogrešivima pa ih nameću drugima - povijesni izvor lažnih vjera; da je grešno i nasilnički prisiljavati pojedinca da daje novac za širenje svjetonazora kojeg se užasava i grozi; da prisiliti pojedinca da podržava ovog ili onog naučavatelja određene vjere ili ga lišiti slobode da svoje priloge dade dušobrižniku čije su mu vrline uzor i čiji ga utjecaj vodi na put poštenja, znači lišiti odnos sa svećenicima svakodnevnih ugoda (koje izviru iz dobrog mišljenja o ponašanju određenog svećenika) - dodatnog poticaja usrdnom i neumornom radu blagotvornom za ljudski rod; da naša građanska prava, baš kao i naša mišljenja o fizici i geometriji, ne ovise o našoj vjeroispovijesti; da prozivati građanina kao nepodobnog za obnašanje povjerljivih i unosnih dužnosti ako se ne odrekne određenih vjerskih mišljenja, znači nepravedno ga lišiti povlastica, prednosti i probitaka na koje on, poput ostalih građana, ima prirodno pravo; da to kvari temeljna načela vjere koju bi trebalo širiti jer izaziva podmitljivost zbog monopola na ovozemaljske počasti i probitke u onih koji tobože zagovaraju tu vjeru i pridržavaju se njezinih načela; da su oni koji se tim iskušenjima ne znaju oduprijeti lupeži, no nisu nevini ni oni koji im ispred nosa mašu mamcem; da pojedinčeva mišljenja nisu ni gospoštija ni vlasti državnih službi; da je opasna zabluda smatrati kako državni službenik ima pravo zadirati u osobna mišljenja ili ograničavati promidžbu određenog načela opravdavajući to njegovom zlom namjerom - to poništava vjersku slobodu jer se takva osoba (naravno!) proglašava prosuditeljem zlonamjernosti ili nezlonamjernosti, a svoj sud zakonom, temeljem kojeg će odobravati ili osuđivati tuđe osjećaje već prema tome poklapaju li se ili razlikuju od njegovih; da je uplitanje državnih djelatnika opravdano jedino kad načela prerastu u otvorene čine protiv javnog reda i mira; te naposljetku, da je istina moćna i da će pobijediti jer je istinita; da je ona dovoljno snažan i jedini protivnik zabludama i da se otvoreno sukoba mora bojati jedino ako joj se oduzme najubojitije oružje - slobodno iznošenje tvrdnji i razgovor - jer zablude prestaju biti opasne kad ih se može slobodno opovrgavati.

Drugi odjeljak

Mi, Virginijski sabor, propisujemo da se nikog ne smije prisiljavati da bude vjernik, da zalazi u vjerski hram ili da se druži sa svećenicima određene vjere, nikoga se ne smije prisiljavati, ometati, progoniti, nikome se ne smije prijetiti smrću ili materijalnom štetom, niti itko smije trpjeti zbog vjere ili mišljenja; nego svi ljudi imaju pravo iznositi i tvrdnjama dokazivati osobna vjerska gledišta. To ne smije smanjiti ili povećati njihova građanska prava, niti utjecati na njih.

Treći odjeljak

Svjesni smo da je ovaj sabor demokratski izabran kao zakonodavno tijelo te da nema ovlasti ograničiti zakone budućih sabora, koji će imati jednake ovlasti, te da je pravno ništavno proglasiti ovaj zakon nepozivim, no ipak uzimamo sebi slobodu da kažemo (a to i činimo) da su ovdje proglašena prava prirodna čovjekova prava te da će, izgleda li se neki zakon koji će opozvati ili ograničiti primjenu ovog zakona, to značiti kršenje prirodnog prava.

*Sesto štivo***Izvešće o upravljanju zapadnim pokrajinama⁶**

Kao član Kongresa konfederacije 1783. i 1784. godine, Jefferson je napisao radni tekst plana o upravljanju pokrajinama (i sjevernim i južnim) između rijeka Ohio i Mississippi. Jednom se odredbom predvidjelo ukinuće ropstva nakon 1800. godine, ali ona nije izglasana (7 glasova protiv, 6 za). Da jest, vjerojatno bi se izbjegao građanski rat. Kad njegov prijedlog nije prošao zbog jednog glasa, Jefferson je proročki uzviknuo: "Eto kako usud milijuna nerođenih ovisi o riječi jednog čovjeka, a nebo je u tom strašnom trenutku bilo nijemo". No Jeffersonove temeljne zamisli, uključujući i ukinuće ropstva, prihvaćene su u Uredbi o upravljanju sjeverozapadnim područjem iz 1787. godine.

*****

Odlučili smo... da... privremena vlada nastavi s radom u svim državama koje imaju manje od 20.000 slobodnih stanovnika, a tad bi... od /Kongresa/... dobile odobrenje... za osnutak stalne vlade.

I privremena i stalna vlada moraju se pridržavati sljedećih načela: 1. da će zauvijek ostati u sastavu Sjedinjenih Američkih Država; 2. da će se njihovo pučanstvo, vlasništvo i teritorij pridržavati odluka vlade Sjedinjenih Država izglasanih u Skupštini Kongresa te Odredaba o konferenciji u svim slučajevima u kojima će se to od država tražiti; 3. da će otplaćivati dosadašnja ili buduća federalna dugovanja u iznosu koji im odredi Kongres, a primjereno pravilima i visinom iznosa propisanim za druge države; 4. da će biti republike i da njihovim građaninom ne može postati osoba s nasljednom titulom; 5. da nakon 1800. godine ni u jednoj od spomenutih država neće biti ropstva ili prisilnog služenja, osim ako je riječ o kazni za učinjeni zločin. U tom se slučaju takvoj osobi mora dokazati osobna krivnja.

*Sedmo štivo***Savjet o umjerenosti u Francuskoj revoluciji⁷**

Preko Lafayettea i drugih poznanstava, Jefferson je upoznao mnogo vođa iz ranog razdoblja francuske revolucije. Neki su dolazili kod njega na večeru i tada bi on govorio o potrebi za umjerenim reformama umjesto nasilne revolucije, jer je točno zaključio da Francuzi nisu spremni za samoupravu nakon stoljeća apsolutističke monarhije.

⁶ 1. ožujka 1784. Tekst u knjizi P. L. Forda, *The Writings of Thomas Jefferson*, III

*****

Dobro sam poznao vodeće rodoljube /Nacionalne/ skupštine. Budući da sam bio iz zemlje koja je uspješno prošla kroz sličnu preobrazbu, rado su se družili sa mnom i imali u me povjerenja. Usrdno sam ih nagovarao na neodgodiv kompromis, da pristanu na ustupke koje je vlast bila spremna odmah učiniti, a da budu spremni izmamiti nove kad im se ukaže prilika. U to je doba kralj bio spreman na sljedeće ustupke: 1. osobna sloboda na temelju pravila o *habeas corpus*; 2. sloboda savjesti; 3. sloboda tiska, 4. suđenje pred porotom; 5. predstavničko zakonodavstvo; 6. godišnji sastanci; 7. izglasavanje zakona; 8. isključenje od prava oporezivanja i zapljene; 9. ministarska odgovornost. Tim bi ovlastima u budućnosti mogli osigurati sve što je potrebno kako bi poboljšali i sačuvali ustav. No oni nisu tako mislili i događaji su dokazali koliko su žalosno bili u krivu. Jer nakon trideset godina ratova, i građanskih i međunarodnih, milijuna izgubljenih života, uništene osobne sreće te privremene okupacije njihove zemlje, nisu postigli ništa više, a i postignuto nisu osigurali.

Osmo štivo

U obranu Shaysove pobune

Godine 1786., kapetan Daniel Shays, siromašan farmer iz Massachusettsa, podigao je ustanak prezaduženih osiromašenih farmara čijim pritužbama zakonodavne ustanove njihove države nisu obraćale pozornost. Shaysovi pobunjenici vojno su poraženi kod Petershama u veljači 1787. Iako ugušena, pobuna je ipak postigla glavne ciljeve: neposredni porezi nisu uvedeni 1787. godine, snižene su sudske pristojbe, osobno vlasništvo izuzeto je od pljenidbe. U tome je ustanak opravdao Jeffersonovu podružku.

*****

A⁸

Uvjeren sam da će se zdrav narodni razum uvijek pokazati najboljom vojskom. Možda i na trenutak zastrani, no uskoro će se vratiti na pravi put. Narod je jedini cenzor onih koji upravljaju državom: čak ih i njihove zablude prisiljavaju da se pridržavaju izvornih načela svojeg položaja. Odeč strogo kažnjavati takve pogreške značilo bi gušiti jedinog čuvara javne slobode. Takve se narodne ispade /Shaysova pobuna/ može spriječiti tako da se narod iscrpno obavještava kroz dnevne listove i da se pobrine da ti listovi budu narodu dostupni. Naša se vlast temelji na mišljenju naroda, pa se to pravo mora osigurati. Kad bih ja morao odlučivati treba li nam vlast bez tiska ili tisak bez vlasti, ni trenutka ne bih oklijevao i odlučio bih se za tisak. No tisak mora biti svima dostupan, a svi bi ljudi morali znati čitati. Uvjeren sam da su društva (primjerice Indijanci)

⁸ Pismo Edwardu Carringtonu, 16. siječnja 1787. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IV (1894.), str. 359.-360.; i u knjizi S. K. Padovera *A Jefferson Profile* (1956.), str. 44.-45.

bez organizirane vlasti neizmjereno sretnija od podanika europskih vlada. U društvima bez vlada, javno je mnijenje zakon - moćan čuvar moralnosti. U europskim društvima, opravdavajući se potrebom postojanja vlasti, nacije su podijeljene na dva staleža, vukove i ovce. Ne pretjerujem. To je istinita slika Europe. Stoga štujte duh našeg naroda i održavajte njegovu živu pozornost. Ne sudite prestrogo o njihovim stranputicama, nego ih ispravljajte prosvjećivanjem. Prestanu li paziti na ono što se oko njih događa, vi i ja, Kongres i skupštine, suci i guverneri pretvorit ćemo se u vukove. Čini se da je to, usprkos iznimkama, zakon ljudske naravi. Iskustvo nas uči da je čovjek jedina životinja koja jede pripadnike svoje vrste, a ne mogu blaže opisati vlade europskih država i to kako su ondje siromašni plijen bogatih.

B⁹

... Oni ljudi kod kojih je strah nadvladao ufanje odveć zaziru od takvih ispada /Shaysova pobuna/. Mogli bismo prenagljeno zaključiti da čovjekova narav nije stvorena ni za kakvu vlast osim zakona sile, a takav zaključak ne potvrđuju ni iskustvo ni istina. Tri su vrste društva: 1. bez vlade, kao kod naših Indijanaca; 2. s vladama u kojima je volja svakog pojedinca jednako utjecajna, npr. donekle u Engleskoj, a u našim Državama uglavnom; 3. s vladavinom sile, npr. u monarhijama i većini republika. Mora se upoznati život u takvim zemljama kako bi se shvatilo prokletstvo života u njima. To je vlast vukova nad ovcama. Ne shvaćam zašto društva prvog tipa nisu i najbolja. Vjerojatno zato što nisu prikladna za veliko pučanstvo. Druga vrsta društva ima puno dobrih strana. Narod s takvom vlašću uživa dragocjen stupanj slobode i sreće. Ima i loših strana, a najvažnija među njima jest učestalost buna. No odvagajte tu opasnost prema ugnjetavanju u monarhijama - ništavna je! *Malo periculosam libertatem quam quietam servitutem*. Svako zlo za neko dobro; vlast se ne izopačava, a u narodu se održava zanimanje za politiku. Smatram da je s vremena na vrijeme pokoja pobunika potrebna i nužna za politiku poput oluja u prirodi. Neuspjele pobune najčešće smanje prava pobunjenika. Imajući tu istinu na umu, častan bi republikanski guverner trebao postupati blago kako ne bi potpuno ugušio pobune. Taj je lijek prijeko potreban za vladinu čilost.

C.¹⁰

Ne dao Bog da prode dvadeset godina bez pobune. Ne mogu uvijek svi ljudi biti dobro obaviješteni. Nezadovoljstvo naroda proporcionalno je važnosti krivo shvaćenih činjenica. Ne podignu li glas, znači da su obamrli, a to je vjesnik smrti slobode društva. Trinaest naših država neovisno je jedanaest godina. U tih jedanaest godina imali smo jednu pobunu. To je jedna pobuna u stotinu pedeset godina po državi. Koja je zemlja u povijesti bila stoljeće i pol bez

⁹ Pismo Jamesu Madisonu, 30. siječnja 1787. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IV (1894.), str. 361.-363.; i u knjizi S. K. Padover *The World of the Founding Fathers* (1960.), str. 280.-281.

pobune? I koja zemlja može sačuvati svoje slobode ako se njezine vladare s vremena na vrijeme ne podsjeti da je njihov narod zadržao pobunjenički duh? Neka se narod laži oružja. Lijek za to jest upoznati ga s činjenicama, oprostiti mu i umiriti ga. Što je nekoliko života u dvjestotinjak godina? Stablo slobode mora se kadšto obnoviti krvlju rodoljuba i silnika, svojim prirodnim gnojivom.

D.¹¹

... Po mom mišljenju, nedavna pobuna u Massachusettsu nepotrebno je uzbunila duhove. Izračunajmo - jedna pobuna u trinaest država u jedanaest godina jest jedna pobuna u stoljeće i pol. Nijedna zemlja ne bi smjela biti tako dugo bez pobune. Ionako nikakva sila ne može spriječiti ustanke. Otkako sam ovdje, u Francuskoj su, usprkos despotizmu i vojsci od dvije do tri stotine tisuća vojnika, bile tri pobune u tri godine... U Turskoj, koju Montesquieu smatra još despotskijom, pobune su dio svakodnevice. U Engleskoj, gdje je ruka vlasti kraća od ovdašnje /francuske/, ali dulja nego kod nas, pobune se događaju svakih desetak godina. Usporidite s time naš red, umjerenost i samozatajnost. Moje je načelo da volja naroda uvijek mora pobijediti ... Ponajviše se nadam da će se poraditi na izobrazbi puka, s vjerom da se možemo osloniti na njegov zdrav razum i tako sačuvati potreban stupanj slobode...

Deveto štivo

U obranu Francuske revolucije

Jefferson je branio francusku revoluciju iz dva razloga. Jedan je bio taj što je smatrao da će ona potaknuti širenje slobode u Europi i ostatku svijeta; a drugi da će njezin uspjeh ojačati (odnosno njezin neuspjeh oslabiti) Američku republiku - u to doba jedinu drugu važniju republiku na svijetu. Čak ga ni vladavina terora i smaknuće Luja XIV. nije pokolebalo da francusku revoluciju promatra u široj povijesnoj perspektivi.

*****

A.¹²

Francuska revolucija sigurno napreduje ... Njezin će uspjeh osigurati napredak slobode u Europi i očuvati slobodu u Americi, dok bi njezin neuspjeh bio jak argument u korist onih koji žele da i u Americi imamo monarhe, plemstvo i pučane...

¹¹ Pismo Jamesu Madisonu, 20. prosinca 1787. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IV (1894.), str. 479.-480.

¹² Pismo Edmundu Pendletonu, 24. srpnja 1791. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, V (1895.), str. 358.

D.

Još se nadam da će francuska revolucija sretno završiti. Osjećam da o tome ovisi život naše revolucije, te bi njezin neuspjeh bio jak argument u korist onih koji tvrde da će i naša revolucija nesretno završiti.

C.¹⁴

Ton vaših pisama zabolio me zbog žestine kojom osuđujete postupke jakobinaca u Francuskoj. Oni su za mene isto što i naši republikanski rodoljubi... Jakobinci... su pokušali zadržati nasljednog predsjednika. Taj je pokus potpuno propao. Da se od njega nije odustalo, došlo bi do ponovne uspostave apsolutizma. Jakobinci su shvatili da je uklanjanje tog dužnosnika /Luja XIV./ nužno ... U toj je neizbježnoj borbi bez suđenja stradalo mnogo krivih, ali i nevinih. Toga se gnušam i žalit ću zbog toga do groba. Ali ću žaliti kako bih žalio da su pali u boju. Ruka naroda morala je udariti - stroj donekle slijep, iako manje od topovskih kugli i bombi. Nekoliko odanih prijatelja revolucije snašla je od te ruke sudbina neprijatelja. No vrijeme i istina osvjetlat će i sačuvati spomen na njih, a njihovi će potomci uživati slobodu za koju oni nisu oklijevali položiti život. Sloboda svijeta ovisi o tom nadmetanju. Je li ikad tako velika nagrada osvojena uz tako malo nevine krvi? Moje simpatije duboko su povrijeđene sudbinom nekih mučenika, ali bih radije da umre pola čovječanstva nego da revolucija ne uspije. Da u svakoj zemlji ostanu tek Adam i Eva, ali slobodni, bilo bi to bolje no što je sada.

Deseto Štivo

Potreba za Zakonom o pravima

Nakon objave federalnog Ustava (19. rujna 1787.), James Madison, jedan od njegovih tvoraca, poslao je primjerak svom prijatelju Jeffersonu u Pariz. Jefferson ga je pominjivo proučio i uglavnom bio njime zadovoljan, ali ga je smatrao nepotpunim bez zakona o pravima. U pismima Madisonu i drugim američkim prijateljima, objasnio je potrebu za zakonom o pravima kao jamstvu slobode. Madison se uspješno prihvatio promidžbe tog zakona, koji je u obliku prvih deset ustavnih amandmana izglasan 15. prosincu 1791. godine.

A.¹⁵

... Nekoliko riječi o Ustavu... Svida mi se zamisao da se oblikuje vlast koja će se održavati bez potresa i bez potrebe da se neprestano oglašavaju

¹³ Pismo Edwardu Rutledgeu, 29. kolovoza 1791. Objavljeno u knjizi P. L. Forda, *The Writings of Thomas Jefferson*, V (1895.), str. 377.

¹⁴ Pismo Williamu Shortu (Jeffersonovu bivšem tajniku u Parizu), 3. siječnja 1793. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, VI (1895.), str. 153.-154.; i u knjizi S. K. Padovera *A Jefferson Profile* (1956.), str. 92.-93.

¹⁵ Pismo Jamesu Madisonu, 20. prosinca 1787. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The*

zakonodavne ustanove. Svida mi se podjela vlade na zakonodavnu, sudbenu i izvršnu. Svida mi se što je zakonodavna vlast ovlaštena razrezivati poreze... Silno su zanimljivi proturječni zahtjevi velikih i malih država. Male se države zalažu za ravnomjeran, a velike za razmjern utjecaj. Zadovoljan sam i time što je zamijenjen sustav glasanja država sustavom glasanja osoba, a svida mi se i glas protiv /veto/ dodijeljen izvršnoj vlasti, koja ima trećinu u svakom domu, iako bi mi bilo drže da je ta zadaća dodijeljena sudbenoj vlasti. Ima još nekoliko dobrih, ali ne toliko važnih stvari.

A sad nešto o onome što mi se ne svida. Najvećma to što nema zakona o pravima koji bi jasno i nedvosmisleno jamčio slobodu vjere, slobodu tiska, zaštitu od stajaće vojske, ograničenja monopola, vječnost zakona *habeas corpus* te suđenje pred porotom za sve slučajeve kažnjive *by the laws of the land and not by the law of nations...* Teško mi je bilo oblikovati taj zaključak jer se države ne slažu koji slučajevi traže sudjelovanje porote - neke su bile neoprezne i ukinule taj način suđenja, pa bi sad i mudrije države morale navući takvu bijedu. Bilo bi pravednije i mudrije donijeti obrnut zaključak: većina je država mudro sačuvala tu mogućnost, pa bi one koje su zastranile trebalo dovesti u red i tako ozakoniti jedno opće pravo, a ne opću nepravdu. Još bih rekao da podanici svih vlada, u skupini ili pojedinačno, imaju pravo na zakon o pravima, jer je to nešto što nijedna vlada ne bi smjela uskraćivati ili dopustiti da počiva na posrednim zaključcima ...

B.¹⁶

To se često spominje /u Ustavu/. No dvije mi se stvari nimalo ne svidaju. 1. Nedostatak deklaracije o pravima ... 2. Mogućnost doživotnog biranja predsjednika. Bojim se da će to najprije biti doživotan položaj, a zatim će se pretvoriti u nasljedni. I prije dolaska u Europu bio sam neprijatelj monarhija, a otkad sam ih upoznao, još sam im ljući neprijatelj. Jedva da postoji neko zlo u tim zemljama koje ne potječe od kralja, kao što svako dobro potječe od šačice republikanaca. Sa sigurnošću mogu reći da u Europi nema okrunjene glave koju bi u nekom američkom okrugu izabrali za odbornika temeljem nadarenosti i vrline.

C.¹⁷

Iskreno se veselim da je devet država prihvatilo Ustav.¹⁸ To je uspjelo slikarsko platno na kojem je potrebno još nekoliko završnih poteza. A koji su to potezi, mislim da je jasno iz glasova koji odjekuju od sjevera do juga i traže

¹⁶ Pismo Georgeu Washingtonu, 2. svibnja 1788. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, V (1895.), str. 8.

¹⁷ Pismo Jamesu Madisonu, 31. srpnja 1788. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, V (1895.), str. 45-47.

¹⁸ New Hampshire bila je deveta država koja je prihvatila Ustav 21. lipnja 1788. godine.

zakon o pravima. U njega bi trebalo uključiti porotu, *habeas corpus*, stajacu vojsku, izdavaštvo, religiju i monopole. Vjerojatno će ga biti teško osmisлити tako da odgovara... svim državama. Pokaže li se to nemogućim, ipak je bolje zakonski proglasiti obvezu suđenja pred porotom, pravo *habeas corpusa*, slobodu tiska i vjere, te ukinuće monopola (a u doba mira stajaće vojske) nego to ne učiniti. Nekoliko slučajeva u kojima bi takva prava nekom naškodila ne mogu prevagnuti nad mnoštvom slučajeva u kojima bi njihovo nepostojanje nanijelo zlo. U sporovima između stranaca i Amerikanaca suđenje pred porotom može biti neprikladno. Pravni lijek za tu iznimku jest da se porota učini *mediatas linguae* u građanskim i krivičnim sporovima. Zašto ukidati *habeas corpus* u pobunama i ustancima? Uhićene osobe mogu se odmah optužiti ako se slučaj dobro pripremi, a sudac će ih, naravno, zadržati u istražnom zatvoru. Bude li radi sigurnosti društva potrebno zatvoriti nekoga na temelju slabije pripremljene optužnice, neka mu se sudi nekoliko puta. Imat će pravo jedino na nadoknadu štete od države. Pogledajte englesku povijest. Kako je malo slučajeva u kojima se privremeno ukinuće pravila *habeas corpus* pokazalo vrijedno truda. Bile su to ili veleizdaje, za koje su optuženi mogli ionako odmah biti osuđeni, ili namještena suđenja, u kojima je bilo sramotno da su te osobe uopće osumnjičene... Nadam se da će zakon o pravima biti osmišljen tako da štiti ljude od federalne vlade kako ih uglavnom štiti od državnih vlada.

D.¹⁹

Iskustvo dokazuje /kažu kritičari/ nedjelotvornost zakona o pravima. Istina. Ali, iako ne uvijek djelotvoran, ipak je češće djelotvoran nego nedjelotvoran. Zgrada s potpornjima srušit će se kasnije od zgrade bez potpornja. Velika je razlika između razloga za i protiv povelje o pravima. Povelja može otežati vladi vršenje njezinih korisnih zadaća. No takav je negativan učinak kratkotrajan, neznatan i ispravljiv, ali posljedice su nepostojanja povelje trajne, kobne i neispravljive i mogu ići samo od lošeg prema gore. Izvršna vlast nije jedini, a ni najvažniji izvor moje zabrinutosti. Tiranija zakonodavnih ustanova trenutačno je najopasnija prijetnja, a to će ostati još dugo. I izvršna će vlast jednom postati prijetnja, ali tek u dalekoj budućnosti. Znam da među nama ima onih koji bi uspostavili monarhiju, no njihov je broj i ugled neznatan. Republikanci su u usponu. Odgojeni smo na rojalizmu; nije čudo da se kod nekih od nas zadržalo to idolopoklonstvo. No naša se mladež odgaja na republikanizmu i neće se odmetnuti u rojaliste - to je nemoguće. Silno mi je drago da ćemo dodati povelju o pravima i nadam se da ona neće ugroziti ustroj vlasti ili neki njezin bitan dio.

E.²⁰

Nedavni su me događaji u Americi /Filadelfijska ustavotvorna skupština 1787. godine te ratificiranje Ustava od pojedinih država/ ispunili zadovoljstvom ...

¹⁹ Pismo Jamesu Madisonu, 15. ožujka 1789. Objavljeno u knjizi P.L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, V (1895.); i u knjizi N.K. Padovera *The Complete Jefferson* (1943.), str. 124.-125.

²⁰ Pismo Davidu Humphreyu, 18. ožujka 1789. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, V (1895.), str. 89, 90.; i knjizi S. K. Padovera *A Jefferson*

Primjer promjene Ustava okupljanjem mudrih državnika, umjesto vojske, bit će dobar primjer svijetu. I Ustav, rezultat naših promišljanja, nedvojbeno je najrazboritiji ikad napisan ... Ima mana. Jedan sam od onih koji smatraju da mu je nedostatak to što važna prava, koja nisu ugrađena u Ustav, nisu izriječno osigurana dodatnom poveljom. Neka prava ne smije se prepustiti vlastima jer ih one uvijek ugrožavaju. To su prava na slobodu mišljenja i objavljivanja mišljenja u govornom ili pismenom obliku, pravo na slobodnu trgovinu i pravo na osobnu slobodu. Neki instrumenti vlasti toliko su osjetljivi da nikad ne bismo smjeli prepustiti zakonodavnim organima slobodu da ih mijenjaju. Novim je ustavom to riješeno za izvršnu i zakonodavnu, ali ne i za sudbenu vlast. Ustavom se trebalo predvidjeti suđenje pred ljudima, tj. porotom. Mnogo je instrumenata vlasti opasnih za prava nacije; oni ih prepuštaju na milost i nemilost guvernera pa te guvernera zakonodavna ili izvršna vlast mora spriječiti da se služe tim instrumentima, osim u točno određenim slučajevima. Takav je instrument, na primjer, stajaća vojska ... Deklaracija o pravima, kao dodatak Ustavu kad ovaj o tome šuti, potrebna je da bismo to osigurali...

Jedanaesto štivo

Hamiltonovo upletanje i iskvarenost²¹

Sukob između Jeffersona i Hamiltona dospio je i u tisak. U prohamiltonovskoj "Gazette of the United States" Johna Fennoa objavljene su optužbe protiv Jeffersona, koje je pobijao projeffersonovski časopis "General Adviser" (poslije "Aurora") Benjamin Franklina Bachea. Bojeći se da bi taj sukob mogao naškoditi zemlji, predsjednik Washington zamolio je ta dva člana svoje vlade za pomirbu. U ovom odlomku Jefferson brani svoje stajalište i optužuje Hamiltona da se upleće i kvari zakonodavstvo svojom novčarskom politikom.

*****

Kad sam prihvatio položaj u vladi, odlučio sam uopće se ne upletati u zakonodavstvo, a u što manjoj mjeri u rad drugih ministarstava. Odstupio sam od prvog dijela svoje odluke kad me na prijevazu u to uvukao ministar financija i učinio me orudem promidžbe svojih ciljeva, što tada nisam shvatio. Od svih pogrešaka koje sam učinio u svojoj političkoj karijeri, tu sam najviše zažalio...

Priznajem i ne poričem da sam u privatnim razgovorima izrazio neslaganje s radom ministra financija. Nije to bila tek razlika u mišljenjima. Njegova politika posljedica je načela protivnih slobodi i sračunana da oslabi i uništi republiku, tako da njegovo ministarstvo ovlada članovima zakonodavne vlasti. Vidio sam kako to ostvaruje. Uspio je ostvariti svoje velike zamisli glasovima osoba koje su prethodno progutale mamac, a poslije davale sve od sebe kako bi se okoristile njegovim planovima ... Dakle, to više nisu bili glasovi narodnih predstavnika

²¹ Pismo Georgeu Washingtonu, 9. rujna 1792. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, VI (1895.), str. 102-104.

već ljudi koji su zaboravili prava i interese naroda. Nemoguće je njihove odluke (kojima je jedina svrha obogaćivanje) smatrati odlukama većine, koje uvijek treba poštovati... Pa ako je pitanje čijom se krivnjom pukovnik Hamilton i ja ne slažemo, odgovor će ovisiti o odgovoru na druga dva pitanja: čiji je rad bliži idealu savjesnog pridržavanja izvornih načela? I koji je od nas dublje zakoračio u tuđe područje?

Dvanaesto štivo

Kako živi engleska sirotinja²²

Usporedba života u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Državama ... zaista je zanimljiva ... Evo ... što sam zaključio ... Stanovništvo Engleske dijeli se na tri skupine... To su: 1. aristokracija - plemstvo, imućni građani, visoko svećenstvo i državni službenici; 2. radnički stalež; 3. prosjaci ili siromasi, otprilike jedna petina stanovništva. Aristokrati, u čijim su rukama zakoni i vlast, svojom su politikom treću skupinu natjerali na prosjački štap (čak i one koji rade), a drugu skupinu, bez obzira na to jesu li zaposleni u poljodjelstvu ili obrtništvu, prisilili da rade koliko ljudski organizam može izdržati uz minimum hrane, i to najlošije, koja će ih održati na životu i dati im dovoljno snage za rad. Da bi nabavili dovoljno hrane i odjeće i održali se na životu, moraju neštedimice ulagati svu svoju snagu i spretnost ... Nesnalažljiviji pojedinci postaju prosjaci i topovsko meso u vojsci i mornarici ... Tako sastavljeno društvo ima, nedvojbeno, popunjene obrambene redove. Ali što brane? Siromaštvo najnižeg staleža, kukavnu potlačenost radnika, i raskoš, razvratnost, prevlast i nezdravu sreću plemstva. U njihovim su rukama siromasi oruđe koje samo sebe održava u bijedi, a radništvo u pokornosti, tako da pucaju u njih kad ih očaj njihovih praznih želudaca natjera na pobunu. Takva je sreća današnje Engleske. Pogledajmo sad američku stranu medalje.

Kao prvo, nemamo siromaha, ili starih i kljastih koji ništa nemaju i o kojima se nitko ne brine, odnosno tako ih je malo da ih se ne može smatrati posebnim društvenim staležom ili procijeniti koliko ih je. Naši su stanovnici većinom radnici; rijetki su naši bogataši koji mogu živjeti bez rada, fizičkog ili umnog, a i umjereno su bogati. Većina radnika su vlasnici; obrađuju vlastitu zemlju, imaju obitelj i zbog potražnje za njihovom radnom snagom mogu od bogataša izvući nadnice koje im omogućuju da se dobro hrane, više nego pristojno odijevaju, umjereno rade i odgajaju obitelj. Nisu prisiljeni snalaziti se i domišljati, jer će svoju robu prodati...

Imućni stalež i oni koji nemaju novčanih problema ne žive na način koji bi Europljani nazvali raskošnim. Imaju tek nešto više komfora od onih koji za njih rade. Može li išta biti poželjnije od toga?

²² *Writings of Thomas Jefferson*, 10. svezak, 1814. Objavljeno u knjizi A. A. Lissosha

*Trinaesto štivo***Nadmoć farmera**A.²³

Oni koji rade na zemlji Božji su odabranici, ako ih je Bog ikad imao. U njihove je grudi on usadio silne i izvorne vrline. U tom žarištu On održava svetu vatru, koja bi u protivnom mogla nestati s lica zemlje. Moralna izopačenost poljodjelaca nije zabilježena ni u jedno doba ni u jednom narodu. To je obilježje onih koji, za razliku od poljodjelaca, ne gledaju u nebo, u zemlju i posao kao izvor održanja, već ovisе o hirovima kupaca. Ovisnost rada pokornost i potkupljivost, guši vrlinu i utire put ambiciji... Omjer između poljodjelskog i ostalih društvenih staleža jest omjer između njegovih zdravih i bolesnih dijelova...

B.²⁴

Poljodjelci su najdragocjeniji građani. Najžilaviji su, najsamostalniji, najkreposniji, čvrsto vezani za domovinu, njezinu slobodu i interese. Sve dok mogu raditi kao poljodjelci, ja ih ne bih pretvarao u mornare, obrtnike ili nešto drugo.

*Četnaesto štivo***Brodogradnja i rat**A.²⁵

Nikad toliko lažnih brojki i računa nije poslužilo ni u koju svrhu kao u to da se narode uvjeri kako im je u interesu voditi ratove. Kad bi se novac koji se potroši da se na svršetku nekog dugog rata osvoji gradić, komadić zemlje ili pravo da se negdje sječe šuma ili lovi riba utrošio na poboljšanje postojećeg, na izgradnju cesta i luka, poboljšanje proizvodnje, zapošljavanje besposlene sirotinje, narodi bi ojačali, obogatili se i bili sretniji. Nadam se da ćemo mi to shvatiti. Kako ne bismo došli u iskušenje da se uvučemo u rat, bilo bi nam bolje držati se podalje od oceana jer je to područje na kojem bismo se najlakše mogli sukobiti s nekim. Prepustimo drugima da nam dopreme što nam je potrebno i odvezu što nam je suvišno. Tako ćemo izbjeći da Europi pripadne nešto naše kao nagrada, a naše građane usmjeriti poljodjelstvu. Ponavljam, poljodjelci su najkreposniji i najsamostalniji građani. Zaposlit će se kao mornari kad im zemlja više ne bude mogla osigurati uzdržavanje.

²³ *Notes on Virginia* (1782.), Upit XIX.

²⁴ Pismo Johnu Jayu, 13. kolovoza 1785. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IV (1894.), str. 88.

²⁵ *Notes on Virginia* (1782.), Upit XXII.

B.²⁶

Poljodjelci su najdragocjeniji građani... Sve dok imaju posla na zemlji, ne bih ih pretvarao u mornare, obrtnike ili nešto slično ... Posla još ima i vjerojatno će ga još dugo biti ... No o tome ne možemo odlučivati samo teoretski. Naš je narod čvrsto odlučio da i mi moramo zauzeti dio oceana i zahtijevaju da im more bude otvoreno ... Mislim da je zadaća onih kojima je povjereno upravljati ovom zemljom da se pokore odlukama svojih glasača te da im u svakom trenutku valja osigurati ravnopravnost u prijevozu roba, ribarenju i drugim korištenjima mora.

A posljedice? Česti ratovi, naravno. Njihovo će vlasništvo uništavati na moru i u stranim lukama, vrijedat će ih i trpati u zatvore zbog lažnih dugovanja, ugovora, tobožnjih zločina ili krijumčarenja. Da smo i bez osjećaja, takve bi nas uvrede smetale. Kako bismo to zasvagda spriječili, prijevoz robe morem i kopnom morali bismo plaćati čestim ratovima. Ni naše najpoštenije namjere neće nas od toga poštediti ... Takvo razmišljanje nameće potrebu postojanja pomorskih snaga ... Kad bismo zaratili s Engleskom, najprije bismo morali prekinuti pomorsku trgovinu jer ne bismo mogli štititi brodove. Drugi bi narodi morali u tom slučaju dovoziti što nam je potrebno, a naše proizvode odvoziti svojim teretnim brodovima ... I zaista, užasavam se i pomisliti na rat s nekom europskom silom: od njih se možemo zaštititi jedino izgradnjom ratne mornarice.

Petnaesto štivo

Promjena mišljenja o industriji²⁷

U pismu upućenom uglednom bostonskom trgovcu i političkom sumišljeniku, Jefferson objašnjava zašto je promijenio mišljenje o industriji. Jefferson je zaključio da su u dvadeset pet godina ratovanja Britanci i Francuzi toliko puta napali američke brodove da su ih gotovo otjerali s oceana pa je Jefferson zaključio da se prijeko potreban uvoz mora zamijeniti domaćom proizvodnjom.

*****

Kazete da moje riječi citiraju oni koji žele produljiti našu ovisnost o engleskim proizvodima. Nešto bi to bilo opravdano, ali su se u prošlim trideset godina okolnosti silno promijenile! ...

Dogodilo se ono što tada nismo vjerovali: da postoji i zla namjera i sila dovoljno snažna da spriječi razmjenu s drugim narodima i da moramo sami početi proizvoditi najvažnije proizvode ako ne želimo ovisiti o tuđim. Vrijeme

²⁶ Pismo Johnu Jayu, 23. kolovoza 1785. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IV (1894.), str. 88.-90.

²⁷ Pismo Benjaminu Austinu 9. siječnja 1816. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The*

je da industrijski radnik stane uz rame poljodjelcu. Prijašnje pitanje ... treba preoblikovati. Trebamo li proizvoditi vlastite proizvode ili biti bez njih, na milost stranih zemalja? Protivnici domaće industrije jesu oni koji žele našu ovisnost o drugim zemljama, koji žele da se odijevamo u životinjske kože i živimo poput divljih zvijeri u pećinama i brlozima. Ja nisam od tih; iskustvo me naučilo da je danas industrija potrebna i zbog naše neovisnosti i našeg standarda.

Šesnaesto štivo

Zaključci iz Kentuckyja²⁸

Zaključak prvi. Da države u sastavu Sjedinjenih Američkih Država nisu ujedinjene temeljem priznavanja neograničenog suvereniteta federalne vlade, nego temeljem ugovora, a u skladu s ... Ustavom Sjedinjenih Država ... i da mogu osnovati posebnu vladu. Federalnoj vladi prepuštaju određene ovlasti, a državne vlade zadržavaju ostatak prava temeljem samouprave...

Zaključak drugi. Zakon koji je izglasao Kongres (Zakon o pobuni) ... i ostali zakoni kojima je namjera imenovati, određivati ili kažnjavati zločine, osim onih nabrojanih u Ustavu, potpuno su nevaljani ...

Zaključak treći. Da... Ustav Sjedinjenim Državama nije dao nikakvu moć nad slobodom vjeroispovijesti, slobodom govora ili slobodom tiska ... sve ovlasti s tim u vezi ostale su u nadležnosti država...

Zaključak osmi. Da ... oduzeti državama pravo na samoupravu i prenijeti ga na federalnu središnju vladu, zanemarujući posebne ovlasti i prava svečano obećana tim ugovorom /federalnim Ustavom/, ne vodi miru, sreći ili napretku tih država; ... da je prirodno pravo svake države u slučajevima koji nisu predviđeni Ustavom... poništiti ovlasti drugih ...

Sedamnaesto štivo

“Ova jednostavna i štedljiva vlast”

A.

Decentralizacija i sloboda²⁹

Naša je zemlja prevelika da bi njome upravljala jedna vlada. Državni službenici s tolike udaljenosti i daleko od svojih glasača, ne mogu, zbog te daljine,

²⁸ The Kentucky Resolutions tiskala je Kentucky legislature 10. studenog 1789. Objavljene su u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, VII (1896.), str. 289.-308.

²⁹ Pismo Gideonu Grangeru (kojeg je Jefferson godine 1801. imenovao ministrom pošta), 13. kolovoza 1800. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, VII (1896.), str. 451.-452.

uočiti i riješiti sve probleme i dobro vladati. Jednako tako, zbog te udaljenosti, njihovim je glasačima nemoguće otkriti jesu li državni službenici korumpirani pljačkaši i rasipnici. Uvjeren sam, kad bi prevladalo načelo da jedan zakon vrijedi za cijele SAD (a to bi načelo odmah federalnoj vladi prepustilo ovlasti državnih vlada i podvelo nas pod jednu središnju vladu), da bi to postala najizopačenija vlada na zemlji ... Kako bi se povećale mogućnosti za nepoštenje, špekulacije, pljačku i lov na položaje kad bi federalna vlada dobila ovlasti državne vlade! Izvorno načelo našeg Ustava jest naj mudrije i najbolje - države su neovisne u unutarnjim poslovima, a sjedinjene u međunarodnim. Neka se federalna vlada brine o odnosima s inozemstvom, a naše poslove neka odvoje od tih (osim onih u vezi s trgovinom, o kojima trgovci više znaju, i bolje im se što manje upletati u posao). Naša federalna vlada neka bude jednostavna i jeftina organizacija - nekoliko jednostavnih zadataka koje izvršava nekoliko službenika.

B.

*Državne vlade - utvrde naše slobode*³⁰

No prave tvrđave slobode u ovoj zemlji su Državne vlade. Naj mudrija i najsigurnija vlast ikad zabilježena u povijesti jest ova koju nam je podarila naša revolucija i sadašnja vlada. Sedamnaest³¹ posebnih država, stopljenih u jednu na području međunarodnih odnosa, no jedinstvenih i neovisnih na području unutarnje uprave, sa zakonodavnim ustanovama i predsjednikom izabranim voljom naroda i prosvijećene slobodnim tiskom, nikad se ne mogu oduševiti sposobnostima jednog čovjeka i pristati da on nametne svoju vlast, niti ih on na to može prisiliti bilo kakvom silom. Možda će ovladati jednom državom u kojoj mu je štab, no ustat će šesnaest ostalih država, koje se prostiru na području promjera tri i pol tisuće kilometara, spremnih za ustavnu raspravu te akciju svojih guvernera, koje je Ustav ujedno odredio da budu zapovjednici državnih vojski, odnosno svakog za vojsku sposobnog muškarca... Republička vlada Francuske pala je bez borbe jer je prevladalo ono *un et indivisible*; nisu postojale zakonske pokrajinske organizacije koje su mogle okupiti narod...

Osamnaesto štivo

Jeffersonov politički "vjerujem"³²

Kako bih pobio ... objede ... evo mojih političkih uvjerenja. Vjerujem da ćete svaku neopravdanu primjedbu o meni koja bi tvrdila suprotno shvatiti kao ... lažnu i klevetničku.

³⁰ Pismo A. C. V. C. Destuttu de Tracyju, 26. siječnja 1811. Objavljeno u knjizi P.L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IX (1898.), str. 308.-310.

³¹ U to su se doba još četiri države (Vermont 1791., Kentucky 1792., Tennessee 1796., i Ohio 1803.) pridružile izvornim trinaest.

S iskrenim zanosom podržavam očuvanje sadašnjeg federalnog Ustava, u izvornom značenju u kakvom su ga prihvatile naše države ...; protivim se tome da mu se u provedbi pridaju neka monarhistička obilježja - želi se omogućiti prijelaz na doživotni predsjednički i senatski položaj, a preko toga na nasljeđivanje tih položaja i tako izgurati izbornu načelo. Za očuvanje sam prava država koja nisu prenesena na federaciju. Federalne zakonodavne ustanove trebaju imati toliko ovlasti koliko je predviđeno Ustavom. Protiv sam prenošenja svih državnih ovlasti na federalnu vladu, a svih ovlasti federalne vlade na izvršnu vlast. Pristaša sam silno štedljive i jednostavne vlade koja moguće uštede odvaja za smanjenje državnog duga, a ne za povećanje broja službenika i plaća kojima osigurava pristaše, ali povećava javni dug tvrdeći pritom da je to dobro za narod. Kad je riječ o narodnoj obrani, prepustio bih je isključivo milicijama, osim u slučaju invazije. Mornaricu treba izgraditi tek toliko da može zaštititi našu obalu i luke od već iskušanih razaranja. Protivnik sam stajaće mirnodopske vojske, koja bi strašila narod. Nisam ni za mornaricu koja bi nas opteretila troškovima i vječnim ratovima u koje bi nas uvlačila i pod kojima bismo potonuli. Ja sam za slobodnu trgovinu sa svim narodima, političke veze ni sa jednim, a diplomatske odnose s nekima. I protivnik sam toga da sklapamo saveze i uplećemo se u europske prepirke, da se uključujemo u pokolje kako bi sačuvali njihovu ravnotežu ili da pristupamo monarhističkim savezima kako bi vodili rat protiv načela slobode. Ja sam za slobodu vjeroispovijesti i protiv svih nastojanja da jedna sekta nadvlada drugu; za slobodu tiska i protiv kršenja Ustava kad se kritike, opravdane ili neopravdane, naših građana protiv ponašanja njihovih predstavnika usutkavaju silom, a ne razgovorom. Ja sam za poticanje razvoja svih znanosti, a protivim se povici protiv svetog imena filozofije ... Moja mi je domovina na srcu. U nju sam uložio obitelj, imanje, biće. Nemam ni trunku interesa ili veza izvan nje. Druge narode cijenim prema tome koliko su nam skloni...

To su, prijatelju, moja načela. Nedvojbeno načela većine naših sunarodnjaka...

Devetnaesto štivo

Američki republikanizam kao uzor svijetu

A.³³

Pravedna i stabilna republikanska ovdašnja vlada bit će spomenik i primjer koji će oponašati narodi drugih zemalja. Pridružujem se vašim nadama i uvjerenju da će ih naš primjer uvjeriti kako je slobodna vlast od svih najkrepkija; da ... će naša revolucija i njezine posljedice poboljšati život čovječanstva u velikom dijelu kugle zemaljske... Europski su vođe, pak, ... pokušale teoriji i praksi republikanizma naći zamjerke i uvjeriti nas da se ljudima može vladati jedino batinom. Imam sreću da ću živjeti i umrijeti ufajući se u suprotno.

³³ Pismo Johnu Dickinsonu, 6. ožujka 1801. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, VIII (1897.), str. 8.

Naši su ljudi općenito mudri, jer nemaju opterećen i zaveden um. ... Nacija izgrađena od takvog materijala i oslobođena ... svagdašnjih briga, osigurava uspjeh zanimljivog pokusa samouprave; smatramo da postupamo primjereno obvezama koje ne vrijede samo za naše društvo. Nemoguće je ne osjećati da činimo nešto na dobrobit čitavog svijeta; da su okolnosti, zanijekane drugima, podarene nama, i da nam je zadaća pokazati koji se stupanj slobode i samouprave neko društvo usudi omogućiti pojedincima.

Dvadeseto štivo

Stranačke zadjevice u Jeffersonovo doba³⁵

Promatrače američke političke scene u prvim godinama postojanja republike zaprepustila je žestina stranačke pripadnosti. Slijedeći je odlomak iz knjige francuskog putopisca koji je posjetio i Jeffersonov Monticello godine 1796.:

No u Americi se pretjeralo sa stranačkim duhom. Istomišljenici gospodina Jeffersona obasipaju protivnike objedama, nedvojbeno jednako neutemeljenima. Na svim stranačkim skupovima ne može se očekivati ni razboritost ni pravda, a rijetko moralnost u izboru sredstava postizanja željenog cilja. Samo je jedan cilj opravdan - sve ostao je loše, pače zločinački ... Osobne mržnje prikazuju se kao raspoloženje javnosti i ... šire se užasne klevete...

Dvadeset prvo štivo

Jeffersonov prvi nastupni govor³⁶

A.

Opća načela

... Svi će imati na umu to sveto načelo da iako volja većine uvijek prevlada, ta volja mora biti pravedna. Manjina ima jednaka prava, koja moraju biti zaštićena pravednim zakonima ... Sunarodnjaci, ujedinito srca i um. Podarimo

³⁴ Pismo Josephu Priestleyu, 19. lipnja 1802. Objavljeno u knjizi P.L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, VIII (1897.), str. 158.-159.

³⁵ Vojvoda de la Rochefoucauld-Liancourt, *Travels Through the United States ..., in the Years 1795., 1796. and 1797.* (London, drugo izdanje, 1800.), tom III.

³⁶ Održan u Washingtonu, 4. ožujka 1801. godine. Objavljen je u knjizi J. D. Richardsona *A Compilation of the Messages and Papers of the Presidents*, I (1899.), str.

društvenim odnosima sklad i ljubav, bez kojih su sloboda a i život nepodnošljivi. Zapamtimo da, protjeravši iz naše zemlje vjersku nesnošljivost, zbog koje je čovječanstvo tako dugo krvarilo i patilo, ništa nismo postigli budemo li poticali političku nesnošljivost jednako nasilnu, zlu i sposobnu za krvave i silovite progone. ... Razlike u mišljenjima nisu i razlike u načelima. Različito smo prozivali braću po načelima. Svi smo mi i republikanci i federalisti. Ako među nama ima onih koji bi željeli razoriti Savez ili promijeniti njegov republikanski sustav, neka to što ćemo ih ostaviti na miru bude spomenik tome kako se može biti snošljiv prema zabludama ondje gdje se razboritosti dopušta boriti se protiv njih. Znam da neki čestiti ljudi strepe da republikanska vlast ne može biti snažna, da ova vlada nije dovoljno jaka; no bi li neki poštenu rodoljub, u jeku uspješnog pokusa, srušio vlast koja nam je dosad osiguravala slobodu i sigurnost zbog umišljenog straha da toj vlasti, jedinoj svjetskoj nadi, možda nedostaje snage da se održi? Vjerujem da nije tako. Naprotiv, uvjeren sam da je ovo najčvršća vlast na svijetu. Uvjeren sam da je jedina u kojoj će svaki pojedinac, pozove li ga zakon, potrčati pod njegov stijeg i smatrati javne neredе osobnim problemom. Kadšto se kaže da se ljudima ne može povjeriti da sami sobom vladaju. Može li im se povjeriti da vladaju drugima? Ili smo pronašli anđele u obliku kraljeva da njima vladaju? Neka povijest odgovori na to pitanje.

Pridržavajmo se dakle hrabro i ne sumnjajući svojih federalnih i republikanskih načela, ostanimo privrženi savezu i predstavničkoj vlasti. ... Još nešto, sugrađani. Mudra i štedljiva vlada, koja će sprečavati da si ljudi međusobno nanose zlo, ostavit će im slobodu da rješavaju probleme vezane uz svoj rad i probitak i neće radnicima oduzimati iz usta zaradeni kruh. Takva je, ukratko, dobra vlada i to je potrebno da bi se zatvorio krug našeg blagostanja...

B.

Njegov program

... Morate znati što smatram bitnim načelima naše vlade jer će se prema njima oblikovati naša uprava. Sažet ću ih koliko je to moguće ... Jednaka prava i pravda za sve, bez obzira na stalež ili uvjerenja, vjerska ili politička; mir, trgovina i časno prijateljstvo sa svim narodima, ali savez ni sa jednim; podrška državnim vladama u svim njihovim pravima, kao najbolji način rješavanja unutarnjih problema te kao najsigurnija utvrda protiv proturepublikanskih težnji; očuvanje Ustavom određenih funkcija federalne vlade kao sidro mira u zemlji i sigurnosti izvan nje; ljubomorno čuvanje prava glasa - blag i siguran način ispravka zloupotreba što ih stvara mač revolucije, kojem su miroljubive mjere nepoznate; potpuno pokoravanje odlukama većine, životnom načelu republika, protiv kojeg nema priziva, osim sile, životnog načela i izvora despotizma; disciplinirana milicija, naša najveća sigurnost u miru i početku rata dok ih ne zamijeni prava vojska; prednost građanske nad vojnom vlasti; štedljivost u javnim izdacima, kako radni ljudi ne bi plaćali visoke poreze; pravodobni povrat naših dugova i svetost očuvanja povjerenja pučanstva; poticanje poljodjelstva i njegove pomoćnice trgovine; širenje informacija i dovođenje svih zloupotreba pred sud javnosti; sloboda vjere; sloboda tiska i osobna sloboda zaštićena pravilom *habeas corpus* te suđenje pred nepristranom porotom. Ta načela čine sjajno zviježđe, koje nas vodi kroz razdoblje revolucija i promjena. Mudrost naših vođa i krv naših junaka posvećeni su tom postignuću. Oni bi trebali biti "vjerujem" naše političke vjere,

upute pucanstvu, ono čime iskusavamo usluge onih kojima vjerujemo; udajmo li se od njih u trenucima zabluda ili panike, brzo se moramo vratiti na put koji jedini vodi miru, slobodi i sigurnosti...

Dvadeset drugo štivo

Primjer federalističkog napada na Jeffersona³⁷

Opće političko raspoloženje tog doba bilo je izrazito polemičko. Federalisti su bili skloniji osobnom vrijeđanju od republikanaca. Pogrdni nazivi bili su uobičajena politička tehnika.³⁸ Praunuk Johna Adamsa je u svojoj knjizi Povijest Sjedinjenih Država, I (1899.) na 80. stranici opisao mišljenje federalista o Jeffersonovim pristašama. "Svaki neumjereni spletkar, raspuštenik, krivotvoritelj, zatvorska ptičica; svaki glasni demagog ptičjeg mozga; svaki špekulant, podsmješljivac i nevjernik bio je Jeffersonov sljedbenik, a Jefferson utjelovljenje njihovih postavki". Sljedeći primjer napisao je Theodore Dwight, vodeći federalist i brat slavnog predsjednika Sveučilišta u Yaleu Timothyja Dwighta.

*****

Ostvario se blagoslov demokracije. Zemljom upravljaju glupani i lupeži; bračne veze i njezine blagodati kidaju se; naše žene i kćeri bacaju se u javne kuće; našu se djecu odbija od sise i zaboravlja; sinovi ne štuju očeve... Može li mašta naslikati nešto strašnije? ...

Dvadeset treće štivo

Jeffersonov karakter i izgled³⁹

Ovaj opis Thomasa Jeffersona napisao je Thomas Jefferson Randolph (1792.-1875.), Jeffersonov najmiliji unuk i izvršitelj njegove oporuke. Randolph, ugledni financijer iz Virginije, bio je prvi urednik djedovih radova, "Memoirs, Correspondences and Miscellanies", iz knjige "Papers of Thomas Jefferson", u četiri toma, 1829.

³⁷ T. Dwight, *Oration* (pamflet: 1801.).

³⁸ Opis predsjedničke kampanje godine 1800. nalazi se u knjizi S. K. Padovera *Jefferson* (1942.), u XII. poglavlju.

*****

Bio je odgojen u uljudnom duhu kolonijalnog razdoblja, tako tipičnog za to doba - nikad ne prekršiti nijedno konvencionalno pravilo ponašanja, koje čini dobro odgojenog gospodina, ljubaznog i obzirnog prema svima. Kad sam kao dječak jednom s njim bio na jahanju, sreli smo Crnca i on nas je pozdravio naklonom glave; Jefferson mu je uzvratio naklon, a ja nisam. On mi reče: "Zar dopuštaš da Crnac bude veći gospodin od tebe?"

Kosa gospodina Jeffersona u mladosti je bila crvenkasta, a u starosti pepeljasta. Oči su mu bile boje badema. Umro je u 84. godini, a da nije izgubio nijedan zub ili imao pokvarenih zuba. Imao je tanku kožu, koja se gulila kad bi lice izlagao suncu. ... Zbog blagog i dobroćudnog izraza lica svidao se nepoznatim osobama. ... Gospodin Jefferson je bio visoka rasta, 186 cm, dobro građen i pružao dojam snage, vitalnosti i zdravlja. Držao se uspravno. Do smrti je koračao čvrsto i gipko. Imao je snažnu narav, ali se izvanredno suzdržavao. Bio je hrabar, hladnokrvan i ravnodušan, nitko ga nije vidio uzbuđenog. Imao je silno razvijenu moralnu hrabrost, čvrstu i nepopustljivu volju. Za njega se govorilo da nikad nije odustao od plana, načela ili prijatelja. Odmah se vidjelo da je smion i neustrašiv jahač po tome kako je lagano i sigurno sjedio u sedlu i kako je vladao konjem, najčešće nekim lijepim punokrvnim grlom iz Virginije. Nestrpljiv je bio jedino s konjima koje je podvrgavao volji neustrašivom upotrebom biča pri najmanjem znaku nepokornosti.

Dvadeset četvrto štivo

Sloboda kritike⁴⁰

... Oni /federalisti/ pune tisak lažima, objedama i uvredama. ... Prolazimo kroz razdoblje kušnje; je li slobodan razgovor bez prisile dovoljan da se širi i zaštititi istina te održi vlast koja bi bila poštena i časna u djelima i mislima? Ja sam najviše pogođen tim eksperimentom. Neron je htio ujediniti sve rimske vratove u jedan kako bi ih mogao presjeći jednim udarcem. Tako su mi naši bivši federalisti, koji žele imati objedinjen predmet svoje mržnje, ukazali čast tim položajem pa me obasipaju dosad nezabilježenim i nevidenim gadostima. No zaštititi ću njihovo pravo na laž i objedu.

Dvadeset peto štivo

Podnošljivost prema tudim mišljenjima⁴¹

Nabrajajući mudra pravila upravljanja našim društvom, ne smijem zaboraviti važno pravilo: nikad se ne upuštati u prepirku ili raspravu s drugim ljudima.

⁴⁰ Pismo prijatelju godine 1803. Objavljeno u knjizi S. K. Padovera *Jefferson* (1942.).

⁴¹ Pismo unuku, Thomasu Jeffersonu Randolphu, 24. studenog 1808. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IX (1898.), str. 232.

Nikad nisam vidio da bi jedan od diskutanta uspio dokazima razuvjeriti onog drugog. Često sam vidio kako bi se diskutanti razljutili, postali prosti, pa i pucali jedni u druge. Uvjerenje je posljedica osobnog nepristranog prosuđivanja, ili na temelju osobnih razmišljanja ili na temelju objektivne procjene onoga što smo čuli od drugih. ... To je pravilo učinilo od doktora Franklina najljubaznijeg čovjeka u društvu, koji "nikad nikom nije proturječio". Ako bi netko ustrajno tražio od njega da kaže svoje mišljenje, on bi to učinio postavljajući pitanja, kao da želi nešto doznati, ili bi izrazio svoje sumnje.

Kad druga osoba ima mišljenje suprotno mojem, pomislim: "Ima pravo na mišljenje kao ja na svoje; zašto ga pobijati? Njegova mi zabluda ne šteti. Pretvorit ću se u Don Quijotea budem li silom dokaza sve ljude tjerao na jedno mišljenje". Iznese li netko krivi podatak, vjerojatno mu je zadovoljstvo vjerovati u njega, pa zašto ga lišiti tog zadovoljstva? Bude li želio nešto doznati, pitat će me pa ću mu nenametljivo ispričati; ako on i dalje vjeruje u svoju priču i pokazuje želju da se sa mnom prepire, neću ga slušati ni razgovarati s njim. Njegov je problem, a ne moj, ako mu je draže netočno mišljenje.

Dvadeset šesto štivo

Sloboda izražavanja

A.

*Slobodu tiska kao "eksperiment"*⁴²

Za vrijeme ove administracije, želeći joj naškoditi, tisak je svoju paljbu uperio u nas, a kao barut služi im sve što smisle i čega se dočepaju. Zloupotrebu tiska, instrumenta tako važnog za slobodu i znanost, valja duboko žaliti jer mu smanjuje djelotvornost i potkopava sigurnost. Mogli bismo to ispraviti blagotvornim kaznama protiv objeda i laži, koje zakon predviđa u nekoliko država, no državni službenici moraju rješavati važnije zadaće pa je prekršiteljima jedina kazna ogorčenje javnosti.

Svijet zanima i je li sloboda govora, lišena prisile, dovoljna za širenje i zaštitu istine - može li vlada, koja se usrdno i iskreno pridržava duha Ustava i ne čini ništa što ne bi željela da vidi ostatak svijeta, biti oklevetana lažima i objedama. Pokus je izvršen. Svjedoci ste rezultata - naši su sugrađani smireno i hladnokrvno sve to promatrali i shvatili gdje je izvor pogrda. Okupili su se oko svojih predstavnika pa kad ih je Ustav pozvao da odluče glasovanjem, izrekli su svoju presudu - povoljnu za one koji su im služili, a utješnu za prijatelje ljudskog roda koji vjeruju da ljudi mogu upravljati svojom sudbinom.

⁴² Drugi nastupni govor, 4. ožujka 1805. Objavljen u knjizi J. D. Richardsona *A Compilation of the Messages and Papers of the President*, I (1899.), str. 381.; i u knjizi

Ne želim reći da se ne bi trebalo poštovati zakone koje su države donijele protiv lažnih i klevetničkih objava; onaj tko ima vremena, služi društvenom moralu i javnom redu i miru tako da ispravlja zloupotrebe pozitivnim zakonskim prisilama; no ovaj je pokus važan jer dokazuje da je tisak prisiljen istinito izvještavati, jer su se istina i razboritost održale usprkos sprezi lažnih mišljenja i lažnih činjenica, pa nisu potrebna druga zakonska ograničenja. Sud javnosti ispraviti će zablude i promijeniti mišljenje kad sasluša sve strane. Ne može se povući nikakva druga crta između neprocjenjive slobode tiska i njezine demoralizirajuće pretjerane slobode. Ako se takvim pravilom neprikladno ponašanje tiska ipak ne uspije ograničiti, pomoć treba potražiti u osudi javnog mnijenja.

B.

*Pristaša slobode tiska, unatoč objedama*⁴³

Svjestan sam da nema istine čije bih se objave bojao, pa sam se dragovoljno ponudio biti predmetom pokusa kojim se trebalo dokazati da vlada koja se ponaša časno i razborito ne može biti srušena čak ni lažima preslobodnog tiska, a još manje tiska ograničena zakonom i istinom. Taj je pokus bio potreban kako bi svijetu pokazali netočnost pretpostavke da je sloboda tiska nespojiva s građanskim mirom. Stoga nikad nisam proturječio tisućama objeda koje su ljudi tako marljivo izmišljali o meni jer je tisak nemoćan kad se prepusti lažima, pa prepuštam drugima da mu vrate snagu tako što će ga privedi istini. Tad će to biti plemenita ustanova, prijatelj znanosti i građanske slobode.

C.

*Protivnik krivičnog gonjenja zbog klevete*⁴⁴

Nisam znao da ima čitatelja čiji želuci mogu podnijeti tako otrovnu hranu koju im određeni listovi (gori čak i od "Washington Federalista") nude. No ne bi ih bilo dobro kažnjavati sve dok se ljudi, od kojih će biti sastavljena porota, ne opamete, a čak i tad sumnjam u svrsishodnost toga. Dopustio bih privatne tužbe protiv objeda koje se tiču pojedinceva ugleda, no želio bih da naš pokus bude lišen javnih sudjenja zbog klevete. Mislim da u tome možemo uspjeti. Strpljenje i poštenje umjesto kazne (ako je ikakva kazna djelotvorna) bili bi dobrodošla promjena u instrumentima vlasti.

⁴³ Pismo Thomasu Seymoru, 11. veljače 1807. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IX (1898.), str. 30.

⁴⁴ Pismo javnom tužitelju Leviju Lincolnu, 24. ožujka 1802. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writing of Thomas Jefferson*, VIII (1897.), str. 39.

D.

*Bez krivičnog gonjenja zbog kleveta*⁴⁵

Kad federalistima nije pošlo za rukom uništiti slobodu tiska “zakonom o začepljanju usta” /Zakon o pobunama iz 1798. godine/, odlučili su se za napad s druge strane - pretjerali su s njegovom slobodom i od njega učinili bludnicu kako bi mu uništili ugled. Torijevski su listovi toliko neobuzdani u tome da su čak i najneobavještajni ljudi shvatili kako novinama nije za vjerovati. To je opasno - mora se obnoviti vjera u tisak, i to tako da se primijene zakonska ograničenja pojedinih država. Smatram da bi nekoliko tužbi protiv najistaknutijih prekršitelja blagotvorno djelovalo da se tisku vrati ugled. Ne mislim pritom na mnogobrojne sudske procese, jer bi to bili progoni, već na odabrane slučajeve. Priloženi dokument čini mi se dobrim primjerom.

*Dvadeset sedmo štivo***Tisak kao “put do istine”**⁴⁶

Nema zanimljivijeg pokusa od ovog našeg, za koji se ufamo da će završiti potvrdom činjenice da se ljudima može vladati razborom i istinom. Naša bi najvažnija svrha trebala, dakle, biti da se ljudima ostave otvoreni svi putovi do istine. Najbrži put do istine jest tisak, najvažnija smetnja onima koji se boje istrage o svojim djelima. Nepokolebljivost kojom su ljudi podnosili nedavne zloupotrebe tiska, oštroumlje kojim su razlikovali istinu i laž dokazuju da mogu čuti sve istine i laži i pravilno ih razlučiti.

*Dvadeset osmo štivo***Tisak i javno mnijenje**A.⁴⁷

Zloupotrebe tiska poprimile su neslućene razmjere, nezabilježene u civiliziranim društvima. No kako je teško povući crtu i jasno odijeliti zloupotrebu i blagotvornu upotrebu tiska, smatramo da je bolje prepustiti odluku što je istina a što laž sudu javnosti, a ne sucima. Dosad je javnost tu zadaću izvrsno izvršavala.

⁴⁵ Pismo Thomasu McKeanu (guverneru Pennsilvanije), 19. veljače 1803. Objavljeno u knjizi P.L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, VIII (1897.), str. 218.-219.

⁴⁶ Pismo Johnu Tayleru, 1803. Objavljeno u knjizi S. K. Padovera *Jefferson* (1942.), str. 330.

B.⁴⁸

Za vrijeme ove administracije, želeći joj naškoditi, tisak je svoju paljbu uperio u nas, a kao barut služi im sve što smisle ili čega se dočepaju. Zloupotrebu tiska, instrumenta tako važnog za slobodu i znanost, valja duboko žaliti jer mu smanjuje djelotvornost i potkopava sigurnost. To bismo mogli ispraviti blagotvornim kaznama, koje zakon predviđa u nekoliko država, protiv objeda i laži; no ... prekršiteljima je jedina kazna ogorčenje javnosti.

Svijet zanimaju i rezultati pravilno i pošteno provedenog eksperimenta - je li sloboda govora, lišena prisile, dovoljna za širenje i zaštitu istine. ... Pokus je izvršen; svjedoci ste toga što se dogodilo - naši su sugradani smirno i hladnokrvno sve to promatrali ...; okupili su se oko svojih predstavnika i ... izrekli su svoju presudu. ... Sud javnosti ispravit će zablude i promijeniti mišljenje kad sasluša sve strane. Ne može se povući nikakva druga crta između neprocjenjive slobode tiska i njegove demoralizirajuće pretjerane slobode. Ako se takvim pravilom ipak ne uspije ograničiti neprikladno ponašanje tiska, pomoć treba potražiti u osudi javnog mnijenja.

Dvadeset deveto štivo

Kupnja Louisiane⁴⁹

Kupnja New Orleansa bila bi dovoljan uspjeh jer bi osigurala našoj braći na zapadu mogućnost izvoza svojih proizvoda; ali kupnja Louisiane neprocjenjivo je blago, jer nam osigurava gospodstvo na Missisippiju i otklanja opasnost od zadjevica sa stranim silama (za koje znamo da bi nas istog trenutka uvukle u rat s Francuzima) pa nam to osigurava mirnodopski razvoj.

... No ta kupnja ima i nedostatak, koji ide u prilog nezadovoljnicima, iako ga oni još nisu otkrili. Naša je konfederacija ograničena na teritorij osvojen u revoluciji. Federalna vlada nema ovlasti osim onih predviđenih Ustavom, a Ustav ne predviđa da federacija može biti vlasnikom stranog teritorija, a još manje da ga može priključiti Savezu. Nužan je amandman Ustavu. U međuvremenu moramo, jer smo se obvezali ugovorom, ratificirati i platiti nešto što nije predviđeno Ustavom i pouzdati se da će narod odobriti čin koji jest za njegovu dobrobit, ali učinjen bez njegova odobrenja.

⁴⁸ Drugi nastupni govor, 4. ožujka 1805. Objavljen u knjizi J. D. Richardsona *A Compilation of the Messages and Papers of the Presidents*, I (1899.), str. 381.

⁴⁹ Pismo Johnu Dickinsonu, 9. kolovoza 1803. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writing of Thomas Jefferson*, VII (1897.), str. 261.-262.

Trideseto štivo

Jeffersonovo mišljenje o javnom dugu

A.⁵⁰

Smatram da sreća naše republike najvećma ovisi o otplati javnog duga prije no što se upustimo u rat: jer ako to učinimo, imat ćemo dovoljno prihoda da ojačamo zemlju u miru i obranimo u ratu, a da ne moramo pribjeći novim porezima ili zajmovima. No ako dug ponovno nabuđa, nema nade da ćemo ga ikad podmiriti i krenut ćemo stopama engleske zaduženosti, korupcije i bijede i, naposljetku, revolucije. Vratiti dug silno je važno za sudbinu naše vlasti. ...

B.⁵¹

Zadužimo li se ipak, morat ćemo, poput Engleza, plaćati porez na meso i piće, svakidašnje potrepštine i luksuznu robu, rad i zabavu, na naš posao i vjeru, i poput njih raditi šesnaest sati dnevno, pa petnaestosatnu zaradu dati vladi za njezine dugove i troškove, a dnevnicu za šesnaesti sat bit će nam nedovoljna da kupimo kruh te bismo morali, poput njih, živjeti na zobenoj kaši i krumpiru. Ne bismo imali vremena za razmišljanje, ne bismo mogli vlastodršce pozivati na odgovornost, nego bismo zaradivali za život tako da oko vratova svojih supatnika namičemo lance.

Trideset prvo štivo

Treći mandat

A.

*Protivljenje*⁵²

Isprva sam mislio da bi američkog predsjednika trebalo birati na sedam godina i poslije više ne. Ali sam poslije shvatio da je sedam godina predugo razdoblje i da mora postojati miran način da se smijeni osobu koja loše obavlja svoj posao. Na temelju iskustva preporučujem osmogodišnji mandat s mogućnošću prekida nakon četiri godine. I zato sam se odlučio povući nakon drugog mandata. Opasnost nekoliko uzastopnih mandata jest u tome da bi povlastice i veze zadržavale osobu u predsjedničkoj fotelji do starosti; uobičajilo

⁵⁰ Pismo ministru financija Albertu Gallatinu, 11. listopada 1809. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IX (1898.), str. 264.

⁵¹ Pismo Samuelu Kerchevalu, 12. srpnja 1816. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writing of Thomas Jefferson*, X (1899.), str. 41.-42.

bi se da se jednu osobu bira nekoliko puta, a nakon toga i doživotno. General Washington pružio je dobar primjer kad se nakon osam godina dobrovoljno povukao s položaja. Ja ću slijediti njegov primjer, a još nekoliko predsjedana spriječit će da produženje mandata postane tradicija. Možda bi se to pravilo moglo dodati Ustavu u obliku amandmana.

B.

*Mišljenja*⁵³

Jefferson je bio u Parizu kad je u Philadelphiji napisan Ustav. Početkom studenog 1787. Jefferson je primio primjerak i bio zadovoljan pročitanim. No imao je primjedbe na jedan članak, onaj o predsjedničkom mandatu. U ulomku iz njegove "Autobiografije" nalazimo njegova konačna razmišljanja o toj temi.

*****

... Protivim se mogućnosti da se predsjednika opetovano doživotno bira. ... Taj se moj strah temelji na važnosti tog položaja, na silovitoj borbi koju bi mogao potaknuti ako bi postao doživotan te na opasnosti zbog upletanja, novčanog ili vojnog, stranih zemalja kojima bi izbor američkog predsjednika bio zanimljiv. Mnogobrojni su povijesni primjeri, kao izbor rimskih careva, papa, njemačkih careva, poljskih kraljeva i berberskih paša. I na primjeru feudalizma, ali i bliže povijesti ... položaju nizozemskog potkralja, na primjer, vidi se kako lako doživotni položaji prijeđu u nasljedne. Zelja mi je stoga da se predsjednika bira na najviše sedam godina. Smatram da je takav mandat dovoljno dug da može, uz pomoć zakonodavnih organa, ostvariti i utvrditi poboljšanja koja predloži na opće dobro.

No smatram da bi bolji bio osmogodišnji mandat s mogućnošću opoziva nakon isteka polovice mandata, što bi bio pokusni rok. ... Primjer četvorice predsjednika koji su se dragovoljno povukli s tog položaja nakon osam godina i to što javnost smatra to načelo dobrim, u praksi su mu podarili snagu presedana i običaja, toliku da sam uvjeren da, pristane li neki predsjednik na treći mandat, neće biti izabran.

Trideset drugo štivo

Vlast i narod⁵⁴

Kad se ustrojavala naša vlast, mnogi su svoja politička mišljenja oblikovali na temelju europske teorije i prakse. ... Europske su doktrine tvrdile da se ljude ... ne može privesti redu i pravdi osim prisilom (tj. tjelesnom i duševnom), koju

⁵³ *Autobiography* (1821.), Objavljeno u knjizi S. K. Padovera *The Complete Jefferson* (1943.), str. 1171.-1173.

⁵⁴ Pismo Williamu Johnsonu, 12. lipnja 1823. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, X (1899.), str. 226.-227.

nad njima imaju ustanove, neovisno o njihovim željama. Zato imaju kraljeve, nasljedno plemstvo i svećenstvo. Osim toga, da bi suzbili sirovu snagu naroda, smatraju potrebnim držati ga u pokornosti tlačenjem, bijedom i neznanjem. ...

/Federalisti/ su pokušali zategnuti lance sile ... kako bi umanjili ovisnost političkih djelatnika o glasačima. ... Naša stranka, naprotiv, želi sačuvati volju većine ... naroda. ... Smatrali smo da je čovjek razumna životinja koju je priroda obdaruje pravima i ugradila mu osjećaj za pravdu te da ga se umjerenom prisilom može spriječiti u zlu i zaštititi u dobru, ako tu prisilu provode osobe koje je on sam izabrao. ... Smatrali smo da komplicirane institucije monarha, plemstva i svećenstva nisu ni najbolje ni najmudrije za ostvarenje sreće ljudi koji žive u zajednici, i da mudrost i vrlina nisu nasljedne. ...

Smatrali smo da će biti lakše vladati ljudima koji uživaju u lagodnosti i sigurnosti plodova svojeg rada, čiji su interesi potpuno na strani zakona i reda, koji su naviknuti misliti svojim mozgom i slušati glas razuma, nego s dušama (poput onih europskih) othranjenima na zabludama, iskvarenima i poniženima neznanjem siromaštvom i ugnjetavanjem. Dakle, naše je načelo bilo štovati narod, a načelo druge /federalističke/ stranke bojati ga se i ne vjerovati mu.

Trideset treće štivo

Narodu sve ovlasti⁵⁵

... S užitkom sam pročitao tekst koji ste mi poslali o toj temi /političkom strančarstvu/. ... Samo sam na jednom mjestu poželio da ste detaljnije razradili inače dobro promišljenu i obuhvatnu zamisao, ubacili mali dodatak kako bi počivala na čvrstim temeljima. Riječ je o republikanskom geslu: "Ljudima treba dati onoliko političke moći koliko to dopuštaju red i sigurnost društva". Umjesto toga ja bih kazao "da narod, kao jedini siguran čuvar političke moći, treba obnašati sve dužnosti koje mu njegovo stručno znanje dopušta, a primjereno poretku i sigurnosti društva; da ga smatramo sposobnim izabrati one kojima će prepustiti izvršne i zakonodavne ovlasti, a da osobno može sudjelovati u sudstvu kao prosuditelj činjenica; da raspon njegovih ovlasti treba proširiti itd." To čini vaše geslo "da trebaju imati onoliko političke moći itd." razboritijim i utemeljenijim.

Trideset četvrto štivo

Ljudska narav i vlast⁵⁶

U posljednje se vrijeme zabavljam čitajući mnogobrojna Ciceronova pisma. Iz njih nedvojbeno izbija najiskreniji i najuzvišeniji patriotizam, u usporedbi s

⁵⁵ Pismo dr. Walteru Jonesu, 2. siječnja 1814. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IX (1898.), str. 447.

kojim blijedi ime gnusnog ocuobojske Cezara. No kad sam počeo staloženo razmišljati i kad je ushit koji su u meni probudile Ciceronove riječi i načela splasnulo, upitao sam se kakvu je vlast vrlo Ciceron tako usrdno želio obnoviti, a ambiciozni Cezar potkopati? Da se Cezar rodio pošten koliko je bio hrabar i mudar, što je on mogao učiniti, čak i nakon što je prigrabio svu vlast, kako bi svoje sugrađane objedinio pod dobrom vlasti? Ne kažem obnoviti jer je nikad nije ni bilo (od otmice Sabinjanki do Cezarovih razaranja). Da je njihov narod bio poput našeg, prosvijećen, miroljubiv i zaista slobodan, odgovor bi bio jasan. ... No uronjeni do grla u izopačenost, poroke i podmitljivost (a najviše je tome pridonio Cezar!), što bi Ciceron, Katon i Brut bili učinili da su dobili priliku uspostaviti dobru vlast u svojoj zemlji? Jedini primjer vlasti bio im je njihov izrođeni Senat, a jedini primjer slobodnog naroda grupaška oporba njihovih tribuna. ... Nijedna vlast ne može ostati dobra ako je ne nadzire narod, a Rimljani su bili tako demoralizirani i iskvareni da to nisu mogli. Trebalo ih je mijenjati *ab incunabulis*. Kroz školovanje su morali spoznati što je dobro, a što zlo; moralo ih se poticati u vrlinama, odvraćati od poroka strahom od primjerene, no neizbježne kazne; uvijek slijediti istinu kao jedinu vodilju, izbjegavati zablude, koje nas u beskrajnom nizu zblunjuju i guraju iz jedne u drugu. To treba utisnuti narodu u dušu jer je to siguran temelj reda i dobre vlasti. No to bi trajalo najmanje nekoliko naraštaja. ...

Trideset peto štivo

Moralna načela vlasti⁵⁷

... To kako razlikujete ustroj vlasti i moralna načela na kojima bi se morala temeljiti - s posljednjim se potpuno slažemo, ali s prvim ne. Kao što znate, mi u Sjedinjenim Državama demokrati smo po Ustavu i savjesti. Društvo smatramo prirodnom čovjekovom potrebom; ljudi su obdareni sposobnostima i osobinama kojima mogu zadovoljiti tu potrebu u suradnji s drugim ljudima koji imaju istu potrebu. ... Silno mi je drag američki oblik /vlasti/. Vaše i moje misli i djela izvire iz istog načela: oboje smatramo narod svojom djecom i očinski ga volimo. No vi ga volite kao djecu koju se ne usudujete ostaviti bez dadilje, a ja kao odrasle osobe koje laka srca prepuštam da same o sebi brinu. ...

No, moralna načela koja ova vlast mora slijediti dobra su za sve dijelove društva. ... Slažem se s vašim mišljenjem da su moralnost, samilost i velikodušnost prirodne ljudskoj prirodi, da postoji pravo neovisno o sili, da je pravo na vlasništvo naša prirodna potreba te da smo obdareni sposobnostima koje nam služe za zadovoljavanje tih potreba, da imamo pravo zadržati stečeno na načine kojima ne kršimo slična prava drugih ljudi, da nitko nema pravo ometati drugog da se služi svojim sposobnostima kako bi iskoristio osobine kojima ga je priroda obdarila, da je pravda temeljni zakon društva, da je zločin kad većina ugnjetava

⁵⁷ Pismo P. S. Dupontu de Nemoursu, 24. travnja 1816. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, X (1899.), str. 22.-24.; i u knjizi S. K. Padovera *A Jefferson Profile* (1956.), str. 271.-274.

pojedince, jer većina pritom zloupotrebljava svoju snagu i takvom upotrebom zakona jačeg lomi temelje društva, da je najvažnije obilježje republike osobno sudjelovanje pojedinaca u rješavanju problema koji su u njihovoj nadležnosti, a onih koji nisu - neposrednim glasovanjem za zastupnike koje glasači mogu i smijeniti, da je vlast republikanska onoliko koliko je to načelo ugrađeno u njezin sustav te da zastupnička vlast može obuhvatiti veći teritorij od svih drugih oblika vladavine.

Trideset šesto štivo

Moralni nagon⁵⁸

Neki tvrde da je ljubav prema Bogu temelj moralnosti. No to je tek dio naših moralnih obveza, koje se dijele na obveze prema Bogu i obveze prema ljudima. Učinimo li dobro djelo samo zbog ljubavi prema Bogu, uvjereni da je bogougodno, otkuda moralnost ateistima? ...

Neki su ljubav prema Bogu zamijenili osobnim interesom ili, drugim riječima, sebičnošću ili egoizmom, kao temeljem moralnosti. Ja držim da naši odnosi s drugim ljudima određuju moralnost. ... Strogo uzevši, prema sebi nemamo obveza, jer obveza podrazumijeva dvije strane. Sebičnost, stoga, ne spada u moralnost. Ona joj je, zapravo, suprotnost. ...

Neki smatraju egoizam u širem smislu izvorištem moralnog činjenja. Kažu da hranimo gladne, odijevamo gole, vidamo rane ranjenih ... jer su nam ta djela ugodna. Helvetius /određuje/ ... "interes" kao ... sve što nam pruža užitak ili odvraća bol. ... To je istina, ali nije odgovor na ono najvažnije pitanje.

Dobra nam djela pružaju užitak, ali zašto? Jer nam je priroda ugradila u dušu ljubav prema drugim ljudima, osjećaj dužnosti, moralni nagon zbog kojeg moramo suosjećati s ljudima i pomagati im. ... Stvoritelj bi bio loš umjetnik da je stvorio čovjeka kao društvenu životinju, a da mu nije ugradio sklonost prema životu u zajednici.

Neki tvrde da moralni osjećaj ne postoji. Kažu - da nam je taj osjećaj prirodom dan, ... priroda bi pomnijivo razgraničila dvije vrste djela: čestitih i opakih. No u životu vidimo da se djela koja se u jednoj zemlji smatraju čestitima, u drugima smatraju zlima. Oni to tumače time da je priroda stvorila korisnost kao mjerilo ... vrline. ...

Iskreno vjerujem u postojanje moralnog nagona. Smatram ga najblistavijim draguljem usađenim u ljudsku prirodu, a njegov nedostatak nakazniji od bilo kakve tjelesne nakaznosti.

*Trideset sedmo štivo***Sposobnost ljudi za samoupravu⁵⁹**

Smatramo da se u Americi ljude mora uvesti u svaki ogranak vlasti primjereno njihovim sposobnostima jer se jedino tako može osigurati dugotrajan i pošten rad vlade. 1. Ljudi ne mogu obavljati poslove u izvršnoj vlasti, ali mogu imenovati osobe koje će ih obavljati. ... 2. Ne mogu sudjelovati u zakonodavnoj vlasti pa u našoj zemlji oni samo biraju zakonodavce. Nisu kvalificirani da *prosuduju o zakonima*⁶⁰, no i te kako su sposobni prosuđivati o činjenicama. U obliku porote oni odlučuju o činjenicama, a sucima prepuštaju zakonsku stranu posla. ... Kad bih morao odlučiti je li pametnije isključiti narod iz zakonodavne ili sudbene vlasti, rekao bih da ga je bolje isključiti iz prve. Izvršavanje zakona važnije je od pisanja zakona. No najbolje je narod uključiti u sva tri oblika vlasti.

*Trideset osmo štivo***Prirodno pravo na slobodu⁶¹**

Naša su djeca rođena slobodna; sloboda je dar prirode, a ne osobe koja ih je začela; u djetinjstvu su djeca naša briga i odgajamo ih blagim autoritetom, a povjerenu nam zadaću izvršavamo samo na dobrobit djeteta. ... Budući da nikad nije bilo vlasništvo roditelja, dijete kad odraste *sui juris* ima pravo raspologati svojim tijelom i plodovima svojeg truda.

*Trideset deveto štivo***Protivljenje cenzuri⁶²**

Zaprepastio sam se kad sam čuo da u Sjedinjenim Američkim Državama takav slučaj⁶³ može postati predmetom istrage, i to sudske istrage, kao vjerski

⁵⁹ Pismo Abbeu Francoisu Arnaudu, 19. srpnja 1789. Objavljeno u knjizi P.L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, V (1895.), str. 103.-104.

⁶⁰ Kurziv u izvorniku.

⁶¹ Pismo iz godine 1813. Rukopis, objavljen u knjizi S.K. Padovera *Democracy by Thomas Jefferson* (1939.), str. 22.

⁶² Pismo Dufiefu, 19. travnja 1814. Objavljeno u knjizi S.K. Padovera *The Complete Jefferson* (1943.), str. 889.

⁶³ Becourtova prodaja francuske knjige, *Sur la Creation du Monde, un systeme d'Organisation Primitif*.

prijestup; da pitanje prodaje neke knjige može doći pred suca. Je li to naša vjerska sloboda? I treba li nam cenzor čijim bi se odobrenjem određivalo koje će se knjige prodavati i što možemo kupiti? I tko će biti taj koji će dogmatizirati vjerska mišljenja naših građana? Čija će stopa biti mjerilo prema kojem treba odrezati ili rastegnuti naša? Hoće li inkvizitori biti svećenici ili će svjetovnjaci, neznalice poput nas, postaviti svoje mišljenje kao pravilo što ćemo čitati i što vjerovati? Uvreda je za naše građane da se uopće i postavlja pitanje jesu li oni razborita bića ili nisu, a bogohulno je pretpostaviti da se vjera ne može othrvati provjeri istine i razbora. Ako je knjiga gospodina Becourta puna lažnih činjenica, osporite ih; ako je puna netočnih zaključaka, pobijajte ih. Ali vas preklinjem, dopustite nam, ako to želimo, saslušati obje strane.

Četrdeseto štivo

Prirodno pravo na udruživanje⁶⁴

Pravo na slobodno dogovaranje građana u njihovu obostranom interesu, javnom ili privatnom, i prema zakonima iz kojih ti interesi proistječu (državnim, kongresnim, francuskim, španjolskim, turskim) jest prirodno pravo; to nije dar nekog građanskog zakona, ni engleskog, ni virginijskog, ni kongresnog, nego ga se mora štiti zajedno s ostalim prirodnim pravima. Zato su nastala društva i zato su ustanovljeni građanski zakoni.

Četrdeset prvo štivo

Prirodno pravo na samoupravu⁶⁵

Svaka osoba i svaka zajednica imaju pravo na samoupravu. To pravo im pripada jer su dio prirode. Pojedinci to pravo koriste iskazujući osobnu volju, a zajednice volju većine, jer je zakon većine prirodan zakon svakog društva. Kad određena skupina osoba mora obaviti neki posao, vrijeme i mjesto njihova sastanka i rastanka ovise o njihovoj volji - oni se služe prirodnim pravom na samoupravu. To se pravo, poput ostalih prirodnih prava, može ograničiti ili doraditi njihovim pristankom ili zakonom koji izglasaju njihovi zastupnici, ako ne zakida prava drugih ljudi, no u neograničnu i neizmijenjenu obliku oni ga zadržavaju kao prirodno pravo i mogu se njime služiti kako žele. ...

⁶⁴ Pismo Jamesu Monrocu, 7. rujna 1797. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, VII (1896.), str. 172.

⁶⁵ Mišljenje o zakonu o boravku, 15. srpnja 1790. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, V (1805), str. 205-206.

Četrdeset drugo štivo

Određenje republike⁶⁶

... Zaista se mora priznati da naziv republika ima različito značenje na različitim jezicima. Prisjetimo se samozvanih republika: Nizozemske, Švicarske, Genove, Venecije i Poljske. Kad bih morao točno odrediti taj naziv, rekao bih da je republika vlast svih građana neke države, koji se neposredno i pojedinačno pridržavaju pravila koja je proglasila većina i da je svaka vlast republikanska onoliko koliko je u svoj ustav ugradila pravo na neposredno djelovanje svojih građana. Takva je vlast nužno ograničena na mali teritorij i mali broj stanovnika. Ne vjerujem da bi funkcionirala izvan gradova Nove Engleske. Jedna od inačica tog čistog načela, koje, kao ni zrak, ne može samo održavati život, jest kad se ovlasti podijele zastupnicima izabranima ili *pro hac vice* ili na tako kratko razdoblje koje jamči da će oni ispunjavati svoje dužnosti i volju svojih birača. Takvu vlast smatram najbližu idealnoj republici, a mogla bi funkcionirati u nekoj velikoj ili mnogoljudnoj zemlji. ... Drugi elementi republikanizma mogu se naći u drugim oblicima vlasti, gdje narod više-manje neposredno bira pojedince za funkcije u izvršnoj, sudbenoj i zakonodavnoj vlasti, na dulje razdoblje ili doživotno ili nasljedno, ili gdje su ovlasti miješane, pa su neke izborne, a neke nisu. Što je manje neposrednog i trajnog nadzora građana, to je vlast manje republikanska (na primjer u zemljama gdje su položaji doživotni), a uopće nije republikanska ondje gdje su položaji nasljedni, npr. u Francuskoj, Veneciji, ili samoizborni kao u Nizozemskoj. ...

Najizrazitije republikansko obilježje naše države (Virginije) jest Zastupnički dom. Senat je takav prve godinc, manje druge i tako dalje. Izvršna vlast još je manje republikanska jer se ne bira neposrednim glasovanjem. Sudbena je vlast ozbiljno nerepublikanska jer je doživotna. ...

Kad je riječ o federalnoj vladi, Zastupnički dom je uglavnom republikanski; Senat jedva, jer ga narod ne bira neposredno, a i zaštićen je od birača; izvršna je vlast republikanskija od Senata jer ima kraći mandat ... sudbena vlast ne ovisi o biračima. ...

Umjesto da kažemo (kao što neki kažu) da pojam republika "može značiti i sve i ništa", recimo (i nećemo pogriješiti) da je vlast onoliko republikanska koliko je u njezin ustav ugrađena volja birača i njihov nadzor. Uvjeren sam da je narod najbolji čuvar svojih prava, a osim toga i zla koja izviru iz *duperies*/lupeštva puka manja su od onih kojima je uzrok sebičnost njegovih zastupnika. Najdraža mi je vlast koja ima najviše tih odlika. ...

⁶⁶ Pismo Johnu Tayloru, 28. svibnja 1816. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, X (1899.), str. 28.-31.; i u knjizi S. K. Padovera *A Jefferson Profile* (1956.), str. 277.-281.

Četrdeset treće štivo

Ustav - brana zloupotrebama⁶⁷

Potpuno su opravdane primjedbe iz vašeg govora o podrijetlu i procvatu zloupotreba povjerenja javnosti i položaja; te zloupotrebe često završe gušenjem ljudskih prava i bogaćenjem tlačitelja. Poučeni tim istinama i svjesni da su ljudi na vlasti skloni zloupotrijebiti svoju moć, čestiti su ljudi osigurali neovisnost naše zemlje Ustavom i takvim oblikom vlasti koji će spriječiti, ali i kazniti zloupotrebe.

Četrdeset četvrto štivo

Ustavi se moraju mijenjati⁶⁸

Neki smatraju ustav nedodirljivom svetinjom, škrinjom zavjetnom. Precima pripisuju nadnaravnu mudrost i smatraju da se ono što su oni učinili ne može poboljšati. Poznajem prošlost. ... Bila je slična sadašnjosti, no bez njezinih spoznaja, a četrdeset godina iskustva vrijedi koliko stoljećec čitanja knjiga. ...

Nisam zagovornik čestih i nepromišljenih promjena zakona i ustava. Smatram da je bolje otprijeti podnošljive nedostatke. ... Ali znam i da zakoni i ustanove moraju pratiti napredak čovjekova uma. ... Ustanove moraju ... ići ukorak s vremenom. Kako ni od odrasla čovjeka ne možemo tražiti da nosi kaput koji je nosio kao dječak, tako ni od civiliziranog društva ne možemo tražiti da se pokorava zakonima svojih neukijih predaka. ...

Neka nam naša razboritost i iskustvo pomognu ispraviti nedotjerane tekstove naših prvih i neiskusnih, iako mudrih, čestitih i dobronamjernih zakonodavaca. Predvidimo u ustavu mogućnost njegovih povremenih izmjena.

Četrdeset peto štivo

Prirodna prava⁶⁹

Naši zakonodavci ne znaju točno koje su njihove ovlasti - da im je zadaća protumačiti naša prirodna prava i dužnosti i pobrinuti se da se ona i ostvaruju, a ne da nam ih oduzimaju. Nitko nema prirodno pravo zadirati u prava drugoga

⁶⁷Pismo vashingtonskom društvu Tammany, 2. ožujka 1809. Objavljeno u knjizi S. K. Padovera *The Complete Jefferson* (1943.), str. 551.-552.

⁶⁸ Pismo Samuclu Kerchevalu, 12. srpnja 1816. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writing of Thomas Jefferson*, X (1899.), str. 42.-44.; i u knjizi S. K. Padovera *A Jefferson Profile* (1956.), str. 281.-283.

- to je sve što zakon mora sprečavati. Svačija je prirodna dužnost pridonositi potrebama društva - to je sve na što ga zakon mora prisiliti. Nitko nema prirodno pravo prosuđivati u sporu između sebe i druge osobe - njegova je prirodna dužnost presudu prepustiti trećoj, nepristranoj strani. Kad se zakonima reguliraju ta pitanja i kad ti zakoni zažive u praksi, njihova je zadaća ostvarena te je potpuno neutemeljena zamisao da se ulaskom u zajednicu odričemo svojih prirodnih prava. ...

Četrdeset šesto štivo

Kritika sudske revizije⁷⁰

U nijekanju toga prava, oni (suci Vrhovnog suda) prisvojili su pravo da jedino oni tumače Ustav, pa bih se ja usudio biti još oštriji od vas - ako sam dobro razumio vaš navod iz "Federalista", u kojem se tvrdi da je "sudbena vlast posljednja instanca u odnosu na druge ogranke vlasti, ali ne u odnosu na prava stranaka prema sporazumu iz kojeg se izvodi sudstvo." Ako je to mišljenje ispravno, znači da je naš ustav potpuno akt namjernog samouništenja. Jer, iako je Ustavom predviđeno postojanje triju ogranka vlasti, koji bi surađivali, ali i bili samostalni, kako bi se uzajamno nadzirali i nadopunjavali, prema tom mišljenju Ustav je dao samo jednom ogranku pravo propisivanja pravila djelovanja drugih ogranka - i to onom koji ne biraju glasači i koji ne ovisi o volji naroda! Iskustvo je pokazalo da mogućnost opoziva predviđena Ustavom ima slabiji učinak od strašila na polju. ... Po toj teoriji, Ustav je vosak u rukama sudbene vlasti koji oni mogu oblikovati kako žele. Vječna je i nepobitna istina u politici da je svaka neizborna vlast ujedno i neograničena - najprije samo u teoriji, dok je narodni duh živ, a poslije, u praksi, sve neograničenija kako se smanjuje budnost naroda. Neovisan može biti samo narod. Jedino on ovisi o moralnom zakonu. Moje se tumačenje Ustava umnogome razlikuje od ovog koje vi navodite. Smatram da je svaki ogranak vlasti samostalan i da ima jednako pravo tumačiti ustavne odredbe koje se odnose na slučajeve iz njihove nadležnosti, a posebice kad mora donijeti neku konačnu i neopozivu odluku.

Četrdeset sedmo štivo

Prirodno plemstvo⁷¹

Odlomak iz Theognisova (grčki pjesnik iz 6. st. pr.n.e.) djela ima etičku, a ne političku poruku. Djelo je moralna propovijed, a ovaj odlomak ponajprije

⁷⁰ Pismo sucu Spenceru Roaneu, 6. rujna 1819. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, X ((1899.), str. 140.-141.

⁷¹ Pismo Johnu Adamsu, 28. listopada 1813. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IX (1898.), str. 424.-429.; i u knjizi S. K. Padovera *A Jefferson Profile* (1956.), str. 216.-23.

prigovor ljudskom rodu, koji, iako želi poboljšati vrsnoću domaćih životinja pa se uvijek služi najboljim mužjakom, ne skreće pozornost na poboljšanje svoje vrste, nego se ženi sa zlima, ružnima i starima radi novca ili zbog ambicije. ... Izbor najboljeg mužjaka za harem pomnjivo odabranih ženki, što Theognis predlaže kroz primjer ovaca i magaraca, nedvojbeno bi poboljšao ljudski rod, kao što poboljšava životinjski, i stvorilo rasu pravih *aristoi*. Jer, iskustvo pokazuje da su moralna i tjelesna obilježja, i dobra i loša, donekle prenosiva. ... No uvjeren sam da bi se osjećaj jednakosti pobunio protiv tog povlaštenog Salomona i njegova harema i prisilila nas ... da slučaju prepustimo da spletom sretnih okolnosti stvori pokojeg *aristoi*.

Jer, slažem se s vama da među ljudima postoji prirodno plemstvo, koje se temelji na vrlini i nadarenosti. U prošlosti je tjelesna snaga osiguravala mjesto među *aristoi*. No nakon izuma baruta, koji je i slabe i snažne naoružao smrtonosnim projektilima, tjelesna snaga poput ... ostalih odlika, postala je tek pomoćno sredstvo isticanja. Postoji i umjetno plemstvo, utemeljeno na bogatstvu i rođenju, a ne na vrlini i nadarenosti (jer bi tad pripadalo prvoj skupini). Prirodno plemstvo smatram najdragocjenijim darom prirode, uzornim i pouzdanim osobama za upravljanje društvom. I zaista, bilo bi čudno da su ljudi stvoreni za život u zajednici, a da nisu obdareni vrlinom i mudrošću, koja im omogućuje da rješavaju društvene probleme. Moglo bi se reći da je najbolji onaj oblik vlasti koji najdjelotvornije omogućava pravedan izbor tih prirodnih *aristoi* u vladu. Umjetno plemstvo šteti vlasti i mora se spriječiti njegov uspon.

Četrdeset osmo štivo

Kritika društva "Cincinnati"

Društvo "Cincinnati" osnovali su u lipnju 1783. godine časnici koji su služili u kontinentalnoj vojsci za vrijeme američke revolucije. George Washington je bio prvi predsjednik, a general Henry Knox prvi tajnik. Od Društva, njegovih pozlaćenih činova i nasljednog muškog članstva silno su zazirali republikanci, a ponajviše Jefferson. Bojali su se da će se na jednoj strani stvoriti stalež nasljednog plemstva, a na drugoj pučani.

*****

A.⁷²

Nisam nikad čuo da bi netko u Europi, učen ili neuk, rekao o toj ustanovi (Cincinnati) nešto drugo osim da je nečasna i pogubna za našu vlast, i da je ... to klica koja bi, ako nikne, mogla uništiti naše djelo. Nisam tako mislio dok sam bio u Americi. No priznajem da sam zbog svega što sam vidio u Europi promijenio mišljenje. Doći će dan, iako ga mi vjerojatno nećemo doživjeti, no sigurno će doći, kad bi se iz ostatka te ustanove moglo uzdići nasljedno plemstvo, koje će promijeniti oblik naše vlasti iz najboljeg u najgori na svijetu.

⁷² Pismo Georgeu Washingtonu iz Pariza 14. studenog 1786. Objavljeno u knjizi P.

B.⁷³

Ukratko ću navesti primjedbe protivnika te ustanove (Cincinnati). ... Tvrdi da je to protivno konfederativnom ustroju, da je protivno nekim odredbama Ustava i njegovu duhu, da je temelj Ustava jednakost ljudi, nijekanje svake prevlasti, osim one koju nosi neki javni izborni položaj, a posebice svake prevlasti na temelju rođenja, da iako zbog trenutačnog raspoloženja ljudi mogu odbiti počasno članstvo u toj ustanovi, može doći vrijeme u kojem bi promjena raspoloženja takvo članstvo učinila laskavim, u kojem bi dobro razmješteno članstvo moglo privući u to društvo ljude nadarene, imućne ili moćne i tako osiguralo utjecaj u vlasti... da je iskustvo pokazalo da su nasljedni ogranci modernih vlada pokrovitelji povlastica, a ne prirodnih prava naroda čiji su oni najčestće tlačitelji. ...

Četrdeset deveto štivo

Crnačka inteligencija

A.⁷⁴

Uspoređujući njihovo pamćenje, umnost i maštu, čini mi se da je pamćenje jednako bjelačkom, no da su umno puno inferiorniji bijelcima, ... nemaštoviti su, nemaju ukusa i čudni su. ... Nisam još upoznao Crnca koji bi izrekao misao iznad puke pripovjedne razine; nikad nisam zapazio klicu slikarskog ili kiparskog dara. U glazbi su darovitiji od bijelaca, imaju dobar sluh i osjećaj za ritam. ... Hoće li se izjednačiti s bijelcima u skladanju duljih skladbi složenijih harmonija, tek će se vidjeti. ...

Ne znam hoće li nova promatranja potvrditi ili pobiti taj zaključak - da ih je priroda manje obdarila intelektom, no uvjeren sam da ih je više obdarila osjećajima. ... Među njima ima pojedinaca postojanog karaktera ... dobronamjernih, zahvalnih i odanih.

Zaključak da su inferiorniji u razboritosti i mašti samo je uvjetan. Da bi se opravdao, potrebno je (više) promatranja. ...

B.⁷⁵

Primio sam ... vašu ... knjigu o "Crnačkoj književnosti".⁷⁶ Uvjeravam vas da nitko iskrenije od mene ne želi da se konačno opovrgnu sumnje koje sam osobno

⁷³ Pismo Georgeu Washingtonu 16. travnja 1784. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, III (1894.), str. 466.-467.

⁷⁴ Pismo Georgeu Washingtonu, 16. travnja 1784. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, III (1894.), str. 466.-467.

⁷⁵ Pismo Henriju Gregoireu, 25. veljače 1809. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IX (1898.), str. 246.-247.

⁷⁶ Francuski revolucionar i biskup Gregoire (1750.-1831.) zanimao se za oslobođenje Crnaca; on je predložio zakon u Konstituenti kojim su Crnci u francuskim kolonijama izjednačeni u pravima s bijelcima.

gajio i izrazio o pameti kojom ih je priroda obdario i da se ustanovi da su nam u tome jednaki. Moje su sumnje posljedica osobnih promatranja na ograničenom području moje zemlje, gdje Crnci nisu imali mogućnosti za razvoj svojih sposobnosti, a još manje za njihovo dokazivanje. Stoga sam svoje zaključke izrekao s oprezom. No njihova prava ionako ne ovise o njihovim sposobnostima. Sir Isaac Newton je imao superioran um, ali nije zbog toga bio gospodar tijela i imetka drugih ljudi. Svakodnevno se povećava ugled Crnaca u svijetu i bližimo se njihovu izjednačavanju s drugim bojama ljudske obitelji. Zahvaljujem vam na primjerima kojima ste mi dokazali priličnu inteligenciju te rase, što će sigurno utjecati na ubrzanje njihova oslobođenja.

Pedeseto štivo

Plan za razrješenje pitanja ropstva: oslobađanje i preseljenje⁷⁷

Bilo je mnogo planova o rješenju problema ropstva. Ovaj je plan Jefferson objavio godine 1782. Nakon trideset godina, 1815., napisao je da je taj plan "po mom mišljenju, najrazboritiji".

*****

Treba osloboditi sve robove rođene nakon donošenja Zakona. Zakon koji su predložili revizori (a čiji je nacrt napisao Jefferson između 1777. i 1779. godine) ne sadrži tu odredbu; no pripremljen je amandman koji će se predložiti skupštini kad se bude raspravljalo o zakonu, ... u kojem piše da će njih (robove) do određene dobi odgajati roditelji, a tad će ih o vlastitom trošku preuzeti država i školovati za poljodjelstvo, obrte ili vještine, primjereno njihovim sposobnostima, do osamnaeste godine za žene, a dvadeset prve za muškarce, kad bi ih trebalo naseliti tamo gdje su najpogodniji uvjeti, naoružati ih, opremiti ih alatima, sjemenjem, parovima domaćih životinja i proglasiti ih slobodnim ljudima, pružiti im našu pomoć i zaštitu dok se ne osamostale. Istodobno bi se u razne dijelove svijeta poslalo brodove po jednaki broj bijelih doseljenika. ... Vjerojatno će me netko upitati: "Zašto ne zadržati i uključiti Crnce u našu državu i uštedjeti troškove zamjene crnačkog stanovništva bjelačkim doseljenicima?" Jer bi nas duboko ukorijenjene predrasude bijelaca, mnogobrojna sjećanja Crnaca na zla koja su pretrpjeli, buduće provokacije, razlike između crnaca i bijelaca, te mnoge druge okolnosti podijelile i izazvale trzavice koje bi završile istrebljenjem jedne rase. Ovim političkim razlozima mogli bi se dodati i drugi, subjektivni i objektivni.

⁷⁷ *Notes on Virginia* (1782). Unit XIV.

*Pedeset prvo štivo***Jeffersonov odnos prema crncima⁷⁸**

Godine 1796., vojvoda de la Rochefoucauld-Liancourt, obilazeći Sjedinjene Države, posjetio je i Monticello i napisao zanimljiv prikaz Jeffersonova obiteljskog života, njegovih navika, karaktera i poljodjelskih radova. Izabrani odlomak omogućava nam rijedak uvid u njegov odnos prema Crncima.

*****

Trenutačno je zaokupljen održavanjem svojeg imanja i gospodarskih zgrada; naređuje, daje upute i do u tančine se posvećuje svakom poslu. Zatekao sam ga usred žetve; ni najveća žega nije ga spriječila da dođe na polje. Njegovi su Crnci uhranjeni, dobro odjeveni i s njima se postupa kao sa slugama bijelcima. ... Na njegovu se imanju proizvodi sve; njegovi su Crnci stolari, zidari, kovači. Djeca rade u tvornici čavala, koja donosi popriličnu dobit. Mlade i stare Crnkinje tkaju. Potiče ih na rad nagradama i promaknućima.

*Pedeset drugo štivo***Program za civiliziranje Indijanaca⁷⁹**

... Pod pretpostavkom da će vama i vašoj ustanovi⁸⁰ biti drago doznati moje osobno mišljenje i stajalište o tome (problemu Indijanaca), iskoristit ću ovu priliku i napisati ih. Smatram da je lov nedovoljan da se Indijanci opskrbe odjećom i hranom. Stoga je unapređenje poljodjelstva i kućnog obrta nužno za njihov opstanak i rado ću u tome pomagati i poticati. Moći će živjeti na mnogo manjem zemljištu pa će njihove nepregledne šume postati beskorisne, osim za ispašu stoke, a kad postanu bolji poljodjelci i to će im biti nepotrebno, pa čak i na štetu. Indijanci će naučiti kako bolje živjeti na manje zemlje, a naših je stanovnika sve više i potrebno im je sve više zemlje, pa će se tako podudarati interesi onih koji imaju višak zemlje, a potrebni su im proizvodi, te onih koji imaju višak proizvoda, a potrebna im je zemlja. Ta će razmjena biti na dobrobit obaju skupina i trebaju je podržavati svi kojima su interesi tih skupina na srcu. Vi ste na položaju osobito pogodnom za takvu razmjenu i možete među Indijancima zagovarati veću vrijednost malog, no dobro

⁷⁸ Vojvoda de la Rochefoucauld-Liancourt, *Travels Through the United States ... in the Years 1795., 1796. and 1797.* (London, 1799.), str. 69. f.

⁷⁹ Pismo Benjaminu Hawkinsu, 18. veljače 1803. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, VIII (1897.), str. 213.-215.

⁸⁰ Pukovnik Hawkins bio je vladin povjerenik za Indijance dok je Jefferson bio predsjednik.

obrađenog komada zemljišta, od velikog, ali loše obrađenog, i poticati ih da se u to uvjere. Neka se ugledaju na životinju koja odgrize i prepusti lovcu dijelove tijela, zbog kojih je on proganja, s tom razlikom da životinja žrtvuje nešto korisno, a Indijanci nekorisno.

Krajnji cilj koji će im osigurati mir i blagostanje jest da dopuste da se njihova i naša naselja stope, izmiješaju i da postanemo jedan narod. Nema sumnje da će se jednog dana oni uklopiti i postati građani Sjedinjenih Država pa je to bolje poticati, a ne otežati. Za njih je svakako bolje uklopiti se s nama i sačuvati zemljište nego trpjeti silne nesreće koje ih mogu zadesiti ovako odvojene. ... To je za njih jedini put do sreće. ... Moguće je, a i vjerojatno, da će se Indijancima taj prijedlog učiniti neuobičajen ili ih čak ogorčiti. Naravno, vi ćete o tom prijedlogu razmisliti, no uvjeren u njegovu razboritost, smatram da je moralno tako ih usmjeravati i pomoći im da shvate kako je u njihovu interesu povremeno ustupiti zemlju Sjedinjenim Državama.

Pedeset treće štivo

Veliki moralni i vjerski vođe⁸¹

Kao i vi, i ja sam epikurejac. Izvorno (a ne podmetnuto) Epikurovo učenje sadrži sve racionalno u filozofiji morala što su nam ostavili Grčka i Rim. Epiktet nam je dao najbolje od stoika. ... Njihov je veliki zločin bila objeda Epikura i iskripljavanje njegovih učenja; sa žaljenjem vidimo da je u tome bio sudionik i svijetao Ciceronov lik ... Njegovog prototipa Platona, jednako rječitog, koji sije otajstvene riječi, nerazumljive ljudskom umu, neke sekte, koje se nazivaju kršćanskima, proglasile su božanstvom, jer su njegovi magloviti pojmovi neprobojna tama iz koje izviru njihove tlapnje. Te su tlapnje zatim bogohulno pripisali onome za kojeg tvrde da je njihov osnivač (Isus), no koji bi ih se odrekao s gađenjem kakvo te karikature njegova učenja s pravom pobuđuju.

Od Sokrata nije ostalo ništa izvorno osim u Memorabilia od Ksenofona; kod Platona je jedan od subesjednika kako bi Platon svoje izmišljotine zaogrnuo Soratovim imenom - sloboda na koju se požalio i Sokrat. Seneka je profinjeni moralist koji kadšto naruži svoje djelo stoicizmom. ...

Najveći od svih reformatora zabludjele vjere u vlastitoj zemlji bio je Isus Nazarećanin. Izlučivanjem onoga što je zaista njegovo od smeća u koje je zakopano (a svojim je sjajem vidljivo u talogu njegovih biografa kao dragulj na smetlištu) dobivamo obrise sustava najuzvišene moralnosti, čiju provedbu Isus, nažalost, nije doživio. Epiktet i Epikur dali su nam zakone vladanja, a Isus popis dužnosti i milosrđa. ... Razmišljao sam o tome da prevedem Epikteta ... tako da umetnem izvorno Epikurovo učenje ... i ulomke iz evanđelja koji pokazuju rječitost i maštovitost Isusovu. ...

⁸¹ Pismo Williamu Shortu, 31. listopada 1819. Objavljeno u knjizi P. L. Forda

Bit ću toliko slobodan i reći da vi niste istinski sljedbenik našeg učitelja Epikura jer se prepuštate lijenosti ... Kao što znate, jedno od njegovih pravila bilo je da "lijenost koja ometa veći užitak ili izaziva veću bol valja izbjegavati". ... Duševna snaga, kao što znate, jedna je od njegovih (Epikurovih) četiriju najvažnijih vrlina. To nas uči da se suočimo i svladamo poteškoće, da ne bježimo kukavički od njih - bijeg je ionako uzaludan, jer će nas problemi stići i zaskočiti iza nekog ugla. ...

Pedeset četvrto štivo

Vjera

A.

Protivljenje jednoobraznosti⁸²

Pretpostavimo da si neka država zamisli da svi njezini stanovnici moraju jednako izgledati. Muškarci bi morali ponegdje nešto oduzeti, a ponegdje nešto dodati. No to bi bilo lažno i prividno. Ili, da se umjesto toga mora nositi krabulja, 99 posto ljudi odmah bi se moralo zakrabuljiti. Bi li to pridonijelo ljepoti prirode? Čemu to činiti s mišljenjima? U srednjem vijeku gušilo se sve što se kosilo sa službenim mišljenjima. Posljedica toga bilo je to da se kršćanstvo zatvorilo katoličkim zabludama. Jedino će slobodno iznošenje tvrdnji, ismijavanje, pa čak i poruga, sačuvati čistoću vjere.

B.

Pravo na slobodu savjesti⁸³

Naši vladari imaju onoliko vlasti nad našim prirodnim pravima koliko im mi to dopustimo. Pravo na slobodu savjesti nikad im nismo prepustili, niti to možemo učiniti. Za njih odgovaramo Bogu. Vlast ima legitimne ovlasti samo nad djelima koja ugrožavaju druge. Kaže li moj susjed da ima dvadeset bogova ili da nema Boga, to mene ne ugrožava. Ne otima mi time novac, ne lomi noge. Ako se smatra da njegovo svjedočenje na sudu nije pouzdano, odbacite ga, neka mu to bude žig sramote. Prisila će učiniti još gore - postat će licemjer - a nikad od njega neće stvoriti čestitijeg čovjeka. Neće ga izliječiti, a može još tvrdoglavije ustrajati u svojim zabludama.

⁸² "Notes on Religion", listopad 1776. Objavljene u knjizi J. P. Boyda *The papers of Thomas Jefferson*, I (1950.), str. 548.-549.; i u knjizi S. K. Padovera *The Complete Jefferson* (1943.), str. 939. To su doslovce bile "bilješke" koje je Jefferson zapisao u kriticama; mi smo napisali riječi u punom obliku.

⁸³ *Notes on Virginia* (1782.), Upit XVII. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, III (1894.), str. 262.-266.; i u knjizi S. K. Padovera *The Complete Jefferson* (1943.), str. 674.-676.

Uvjeravanje i slobodna diskusija jedino su djelotvorno oružje protiv zabluda. Dopustite li ih, oni će očuvati istinsku vjeru jer će svakog dovesti pred svoj sud i provjeru. Da rimska vlast nije dopustila slobodnu diskusiju, ne bi nastalo kršćanstvo. Da nije bilo slobode diskusije u doba reformacije, kršćanstvo bi još bilo nečisto i izopačeno. Ako je spriječimo sada, postojeće će se zastrane zaštititi, a nove potaknuti.

Kad bi vlada propisala lijekove i način prehrane, naša bi tijela bila u jednakom stanju kao i naše duše. Jednom su u Francuskoj zabranili emet za liječenje, a krumpir za jelo. Vlada čini pogreške i u znanosti. Galilea su poslali pred Inkviziciju jer je tvrdio da je Zemlja okrugla, a vlast da je ravna poput daske, pa se Galileo morao odreći svoje zablude. No ta se zabluda pokazala točnom. Descartes je izjavio da se zemlja vrti oko osi zbog sila vrtloženja. Vlast je u njegovo doba bila dovoljno mudra i shvatila da to nije državopravni problem - u protivnom bismo svi bili uvučeni u raspravu o vrtloženjima. Teorija vrtloženja ionako se pokazala netočnom. Njutnovsko načelo sile teže sad je opće prihvaćeno na temelju dokaza, a ne bi bilo da se vlast umiješala i od njega učinila vjerski zakon. Dokazi i pokusi pobijedili su i zablude su se raspršile.

Jedino je zabludama potrebna potpora vlasti. Istina ne treba ničiju pomoć. Podvrgnuti mišljenje prisili? A tko će vam biti inkvizitor? Nesavršeni ljudi, ljudi kojima upravljaju loše strasti, osobni i društveni razlozi. A zašto ga podvrgavati prisili? Da se stvori jednoobraznost? Je li jednoobraznost poželjna? Nije, kao ni u lica ili tijela. Jer, postoji opasnost da bi veliki mogli tući male, poslužite se Prokrustovom posteljom i učiniti nas sve jednako velikima tako da podsiječete velike, a rastegnute male.

Razlike u mišljenju pogoduju vjeri. Različite sekte služe jedna drugoj kao *sensor morum*. Je li jednoobraznost ostvarljiva? Od početka kršćanstva, milijuni nevinih muškaraca, žena i djece spaljeni su, mučeni, globljeni, utamničeni, a ipak se nismo ni pedlja približili jednoobraznosti. Kakav je učinak prisile? Pola ljudi budalasto, pola prijetvorno, a lupeštvo i zablude zavladao svijetom.

Na zemlji živi tisuću milijuna ljudi. Oni imaju tisućinjak različitih vjera. Naša je jedna od tisuću. Kad bi jedna od njih bila prava, i to naša, poželjeli bismo da 999 zabludjelih sekti okupimo pod krilom istine. No to ne možemo postići silom protiv takve većine. Dokazi i uvjeravanje jedini su instrumenti. Da bismo im utrljali put, moramo dopustiti slobodnu raspravu, jer zašto bi je drugi dopuštali ako je mi ne dopuštamo?

Inkvizitori bi rekli da svaka država ima neku službenu religiju. No sve su različite, kažem ja. Je li to dokaz nepogrešivosti službenih religija? Naše su bratske države Pennsylvania i New York dugo izdržale bez njih. U doba njihova nastanka to je bila novost i mnogi su sumnjali u uspjeh tog pokusa. No on je uspio iznad svih očekivanja. Vjere bujaju. Ima ih puno, različitih, no uspijeva se održavati red i mir; ako se pojavi neka sekta čija načela potkopavaju moral, zdrav razum se na nju ne obazire, već je razboritošću i smijehom otjera, i time ne gnjava državu. Ne objese više zločinaca od nas. Nemaju više vjerskih razmirica od nas. Naprotiv, nitko ne živi složnije od njih, što se može pripisati samo njihovoj neograničenoj snošljivosti. ... Otkrili su da se vjerske strasti najbolje stišaju ako se na njih ne skreće pozornost.

Pokušajmo i mi s tim pokusom i riješimo se, dok možemo, silničkih zakona. Istina je da nas od njih štiti duh vremena. Sumnjam da bi stanovnici ove zemlje dopustili da se nekoga smakne zbog krivovjercja, ili da bi osudili nekoga na tri godine jer ne shvaća tajnu svetog Trojstva. No možemo li se uvijek pouzdano osloniti na duh naroda? Ili na vladu? ... Duh vremena se mijenja i još će se mijenjati. Vladari će se iskvariti, narod postati ravnodušan. Jedan jedini vjerski gorljivac može postati tužitelj, a ljudi bolji od njega njegovim žrtvama. Valja neprestano podsjećati da je sad vrijeme zakonski zaštititi sva najvažnija prava, kad su naše vođe čestite, a mi ujedinjeni.

Pedeset peto štivo

Federalna vlada ne može se miješati u vjerska pitanja⁸⁴

Smatram da je federalnoj vladi Ustavom zabranjeno miješati se u rad vjerskih ustanova, njihovo učenje, disciplinu ili službu, i to u odredbi koja kaže da se ne smije izglasati ni jedan zakon koji zadire u osnutak i slobodno ispovijedanje vjere te u onoj kojom državne vlade zadržavaju ovlasti koje se ne prenose na federalnu vladu. Na federalnu vladu nisu prenijete nikakve ovlasti koje bi joj dale pravo propisivati vjerske obrede ili vjersku disciplinu. To je pravo pojedinih država, ako se uopće može govoriti o ovozemaljskim ovlastima. ...

Smatram da nije u interesu vjere da joj suci određuju obrede, disciplinu ili nauk; niti je u interesu vjerskih društava da federalna vlada ima ovlasti tražiti od njih jednoobraznost. Post i molitva su vjerski obredi. Njihovo poštovanje čin je discipline. Svaka vjerska udruga ima pravo sama određivati vrijeme kad će se ti obredi obavljati i kakvim će se predmetima pritom služiti primjereno svojim propisima; to je pravo najsigurnije u njihovim rukama, u koje ih je pohranio i Ustav.

Svjestan sam da će netko citirati postupke mojih prethodnika. No uvijek sam smatrao kako je primjer predsjednika uzrokom toga što je federalna vlada, ne razmislivši prije toga, preuzela te ovlasti, jer da je to učinila, otkrilo bi se da je ono što je pravo u jednoj državi kršenje tog prava u nekoj drugoj. Svatko se mora ponašati primjereno onome što mu nalaže razum, a moj mi kaže da američki predsjednik ima samo građanske ovlasti, a nema pravo određivati vjerske obrede svojih birača.

Pedeset šesto štivo

Neprocjenjiva važnost izobrazbe⁸⁵

Najvažniji zakon jest onaj o širenju znanja među narodom. Nema sigurnijeg temelja održanju slobode i sreće. ... Borite se, poštovani moj, protiv neznanja;

⁸⁴ Pismo velečasnom Samuclu Milleru, 23. siječnja 1808. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IX (1898.), str. 174.-175.

⁸⁵ Pismo Georgeu Wytheu, Pariz, 13. kolovoza 1786. Objavljeno u knjizi P. L. Forda *The Writings of Thomas Jefferson*, IV (1894.), str. 226.-227.

izglasajte i poboljšajte zakone o izobrazbi pučanstva. Neka naši sunarodnjaci znaju da nas jedino narod može zaštititi od tih zala (monarhizma i staleške podjele) te da je porez koji će uplaćivati u tu svrhu tek tisućiti dio onoga što bi se plaćalo kralju, svećenstvu i plemstvu koji bi iskrsnuli kad bismo ljude ostavili u neznanju.

Pedeset sedmo štivo

Uloga povijesti u školovanju⁸⁶

Od svih obilježja tog zakona ("Zakona o širenju znanja") najvažnije je i najlegitimnije to da ljudi postaju sigurni i jedini čuvari svoje slobode. U tu se svrhu predlaže da na prvom stupnju školovanja proučavaju ... uglavnom povijest. Povijest, koja ih upoznaje s prošlošću, pomoći će im da sude o budućnosti; upoznat će ih s iskustvima drugih povijesnih razdoblja i naroda; osposobit će ih za prosudbu postupaka i zamisli; omogućiti da prepoznaju i pobijede prikrivenu ambiciju.

Pedeset osmo štivo

Školovanje i sreća⁸⁷

... Ne može se očekivati da bi se sve ljude moglo nekim postupkom pretvoriti u časne, kao što se ne može očekivati da bi sva stabla porodila voćem, a svaka biljka bila jestiva. Bijeli vrjies i trnjak ne mogu postati vinova loza i maslina; no njihova se trpkost može ublažiti uzgojem, a osobine poboljšati. Zaista se nadam da će postojeći zanos obuhvaćanja znatnog dijela čovječanstva blagoslovom izobrazbe povećati sreću ljudskog roda i da će ona rasti do određene razine, iako ne do u beskraj.

⁸⁶ *Notes of Virginia* (1782.), Upit XIV.

⁸⁷ *Notes of Virginia*, O. B. Smith, 21. listopada 1833. Okinodjano u knjizi A. A.